

NŐK

A TANÍTÓI PÁLYÁN

ÍRTA

KISS JÓZSEF
TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁR

B U D A P E S T ,   1 9 2 9

DUNÁNTÚL EGYETEMI NYOMDÁJA, PÉCSETT

ELŐSZÓ.

Hosszú évszázadoknak, sőt évezredeknek kellett elmúlni, míg a kulturáltabb népek családi és társadalmi viszonyai odáig fejlődtek, hogy a nőknek megadták a tanulási lehetőséget, megnyitották számukra a szellemi foglalkozási pályákat. Az egész mozgalom alig százéves, az első számot tevő eredmények még fiatalabbak. Tulajdonképen csak 50 éve kezdődött meg a nőknek a kenyérkereső pályákra való erősebb törekvése. A társadalom életberendezésében olyan mélyreható változások állottak be, melyek következményeképpen megszületett a dolgozó nő, aki nem mint addig, a családnak szentelte életét, hanem a köz szolgálatába állott. A dolgozó nők száma állandóan emelkedik és ha a társadalmi viszonyainkban változások nem történnek, akkor növekedni is fog. Évről-évre szaporodik, az egész világon, a hivatalnoki pályára lépő nők száma. Mindig több lesz az orvosnők, tanárnők, tanítónők száma is. De más pályákon is emelkedik a nők száma. Külföldön ügyvédek, bírók, lelkészek, magas állású állami, városi vagy magántisztviselők lesznek. Némely foglalkozási ágakból pedig egészen kiszorítják a férfiakat.

Ha ezt mindenki szociális fejlődésnek látná, nem is lenne ellene kifogás. De a férfi világfelfogása, s a nők egyrésze is, nem szívesen látja a nőt a kenyérkereső pályákon. Sokféle kifogást emelnek ellene. Nem akarják a nő harcát a kenyérért, megélhetésért. Féltik, hogy ebben a harcban elveszti nőiességét, a magasabb asszonyi, családi és ezzel a társadalmi és nemzeti ideálokért való lelkesülését. Nem tartják szerencsés helyzetnek azt, amely a férfit és a nőt egymással szembe állítja a kenyérért való harcban. És a mai társadalmi és családalapítási nehézségeket is részben ennek tulajdonítják. A másik oldalról a nők-

nek önálló pályákon való működését a társadalmi fejlődés következményének mondják. A család és a társadalom vergődésében a nő egész lelkével, friss energiájával jön a férfi-társadalom segítségére. És a család, a társadalom és a nemzet szempontjából is helyesnek tartják, hogy ott, ahol erre szükség van, a nő megosztja a kenyérkeresés és a családnenntartás gondját a férfival.

Az egyik oldalon kétségbevonják, hogy a nő testi és szellemi képességeinél fogva teljesen alkalmas lenne az értelmiségi pályákon való működésre. Nem ismerik el a női munka egyenértékűségét s legfeljebb szükségszerűen olyan munkatereken tűrnék meg a nőt, melyben sem önállóságra, sem vezetésre, irányításra nem nyílik alkalma. A másik fél tiltakozik a nő szellemi értékének lebecsülése ellen, s ha el is ismeri, hogy nem egyezik mindenben a férfivel, ebből nem azt következtetni, hogy nem töltheti be épen úgy a szellemi pályákon a hivatását, mint a férfi, legfeljebb azt, hogy másként, több szívvel, érzéssel, megértéssel látja el hivatalát. A nők értékét számos példával illusztrálják, közülük kiváló írónőket, tudósokat vonultatva fel az egyoldalú megállapítás ellen. Természetesen be kell látni, hogy vannak életpályák, melyek inkább a férfiaknak valók, mint a nőknek, mintahogy ez megfordítva is áll.

A háború előtt a nőknek az értelmiségi pályákon való elhelyezkedése csendben, minden nagyobb ellenállás nélkül történt. Ha itt-ott volt is tiltakozás ellene, nem lett belőle nagyobb harc. A háború alatt a nők száma általában minden pályán szaporodott. A férfiak számára pedig a háború óta fennálló és mindinkább rosszabbodó elhelyezkedési lehetőségek nehézzé tették a helyzetet. Nem lehet tehát csodálkozni, ha külföldi és hazai folyóiratokban, napilapokban mind gyakrabban találjuk a férfit és a nőt, mint saját érdekeiket védő harcosokat egymással szemben állani. A harc sokszor elkeseredett és ebben felhasználják egymás ellen a biológia, lélektan, szociológia és a statisztika összes fegyvereit. És legtöbbször a nő az, aki védekezésre szorul a támadások ellen.

Mi nem akarunk ebbe a vitába beleszólni és a női életpályák közül csak egyet veszünk vizsgálat alá. De ez az egy

talán a legfontosabb és épen a nagy közösség, a társadalom és a nemzet szempontjából szinte beláthatatlan hatású a jövőre nézve. Ez a tanítónői pálya.

A tanítónők száma az egész világon nagy. Hiszen az összes szellemi foglalkozások közül ez áll legközelebb a nők lelkéhez. Működésük is itt a legeredményesebb és legelismertebb. Mint óvónők a kis gyermekek ápolásában, gondozásában, mint tanítónők a leány- és fiúgyermekek nevelésében, oktatásában tagadhatatlanul hasznos munkát végeznek.

Nálunk az 1868. évi XXXVIII. t.-c. megalkotása óta a tanítói pályán működő nők száma állandóan emelkedett. Ma az elemi népiskolákban 7354, a polgári iskolákban 2118, a leánygimnáziumokban 410 olyan nő tanít, akiknek ez a tanítás a főfoglalkozásuk. Nagy szám ez, még akkor is, ha a külföldi állapotokkal hasonlítjuk össze. És ez a szám a statisztikai adatok szerint állandóan nő és az elemi és polgári iskolákban emelkedni is fog, mert az oklevelet nyert férfiak száma alig elegendő a halálozás és nyugdíjazás folytán beállott hiányok pótlására. Az új iskolák állításához szükséges többletet a rendelkezésre álló okleveles tanítónők és polgári iskolai tanárnők közül kell venni. Innen van az, hogy míg a tanítók létszámában az utolsó években alig van valami változás, a tanítónők évi létszámemelkedése az utolsó évben 6'5 % -ot tett ki. De innen van az is, hogy a polgári fiúiskolákban 1292 férfi mellett 333 nő tanít, azaz ezekben a tipikusan fiúiskolákban is 20% a tanárnők száma. Másrésről sok elemi leányiskolában tanít férfitanító és a polgári leányiskolákban is 1785 tanárnő mellett 198 férfi tanár tanít, ami a létszám 10%,-a.

Ezek mellett az adatok mellett nem lehet szó nélkül elmenni. A jelen szociális helyzet, de a jövő nemzedék érdeke is azt kívánja, hogy megvizsgáljuk, mi ebben a helyes és megengedhető és van-e olyan, amin változtatni kell?

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy a nőknek a tanítói pályán való működését történelmi, statisztikai és pedagógiai szempontból megvizsgálja. De ez csak az egyik cél. A másik, amely a betűk mögül kell hogy elővilágoljon, az, hogy alapul szolgáljon a kérdés tüzetes megvitatására. És ebben a megvitatásban csak egy vezérgondolat szabad hogy vezessen ben-

nünket: mi helyes vagy nem helyes pedagógiai szempontból? Mert ami ebből a szempontból helyes, az a nemzet szempontjából is az. Ez pedig a legfőbb elv. Különösen akkor, ha a nemzetnek olyan intelligencia-tartalék áll rendelkezésére, férfiakból és nőkből egyaránt, hogy minden helyre olyan tagját állíthatja, aki ott a legjobban megfelel és a nemzet érdekében a legnagyobb és leghasznosabb munkát végezheti.

I. FEJEZET.

A XIX. Századig.

A nő helyzete az ókorban és a középkorban. — Az első zárdai és városi leányiskolák, — Erasmus. — Luther. — A német városi leányiskolák tanító-női. — Comenius. — Feneion. — Francke. — A leányok irástanulása. — Az első tanítónőképző-intézetek.

Az anya a gyermek első és legtermészetesebb nevelője, oktatója. Amit a gyermek a családi nevelésben kap, az legnagyobb részben az anya munkája. A fiú gyermekre is áll ez, még a legprimitívebb életviszonyok között élő népeknél is, legalább a gyermekek 10—12 éves koráig. A leány gyermekekre meg egészen a szülői házelhagyásáig.

Amilyen fontos szerepe volt és van a nőnek, mint anyának, a gyermekek nevelésében, éppoly meglepő, hogy a nyilvános nevelésben és tanításban csak későn jutott tér a nők számára. Ennek oka a népek családi, társadalmi és kultúrberendezésében keresendő. A történelem folyamán minden népnél úgy alakultak a családi és a társadalmi viszonyok, hogy a nyilvános életben mindenütt a férfi szerepelt. A nő a családi élet vezetője, a házi tűzhely őre volt. Helyzetét Demosthenes így jellemzi: „Feleségül vesszük a nőt, hogy legyen házunknak hű őre.” A római nő helyzete annyiban volt kedvezőbb, hogy volt szabadsága, tekintélye; sok esetben együtt tanult a fiúkkal, de valójában gondnokság alatt állott és a közzel szemben semmiféle jogát és kötelességét el nem ismerték. Mint sírfelirata mondja: „Domum servavit et lanam fecit.” De hogy a római nők között is volt mozgalom a férfiakkal együtt való kormányzásra, mutatják Cato beszédei, melyekben tiltakozik az ellen, hogy „a nők a köztársaságot hatalmukba kerítsék és a népgyűléseken résztvegyenek.”

A kereszténység nem sokkal változtatta meg a nő helyzetét. Bár az egyház tanításai szerint az emberek között semmiféle különbség nincs, sőt a Mária-kultusz a nőt, az anyát állítja a tisztelet legmagasabb piederstáljára, Pál apostol így ír Timotheushoz:¹ „Aç asszony csendességben tanuljon ... A tanítást pedig nem engedem meg az asszonymak ...”

²Nálunk, magyaroknál sem volt jobb az asszony helyzete, mint más országokban. A család feje az apa, akinek „hatalma korlátlan volt úgy a feleség, mint a gyermekek felett.” A várakban, udvar-

¹ II. 11. 12.

Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténelem. 3. kiadás. Budapest, 1906.

házakban, kolostorokban az egyházi és világi urak nagy fonó, szövő, hímző és varróműhelyeket tartottak fenn, amelyekben sok helyütt pár száz jobbágyasszony is dolgozott az úrnő felügyelete alatt. De sem a jobbágy asszonyok, sem a várúrnő nem jutottak el az írás-olvasás ismeretéig, még akkor sem igen, ha a várban ehhez értő pap volt, aki a várúr fiait és a szomszéd nemességnek lovagi szolgálatra a vár urához küldött gyermekeit, esetleg a jobbágy gyerekek közül is néhányat erre taníttatott. Kivételek persze voltak s a lovagi nevelés szellemében nevelt leánygyermekek között is akadt olvasni, sőt írni tudó is.³ Általában azonban a leányok, asszonyok munkája a házköri teendőkhöz merült ki, amihez a főúri hölgyeknél időnként vadászat, solymászat járult. Ez nemcsak nálunk volt így, hanem Európa többi országában is. „A leány hajnali négy órától kezdve foglalatoskodik a háztartásban, felügyel a tehének fejésére, a csirkék, disznók etetésére; főz, terít, mos; mindenben rajta a szeme.” Ki ez a leány, aki naplójába ezeket írta? Elisabetha Moodville, később IV. Edvárd (1442—1483) angol király felesége,⁴

A középkor második felében a keresztény nőnevelés a kolostorokban folyt. A klastromi nőnevelés ugyan aszketikus, de sok leány megtanult a kolostorban latinul, olvasta a klasszikusokat, kódexet másolt. A fő munkakör azonban mégis csak a kézimunkában, fonásban, szövésben, varrásban, hímzésben való jártasságra, a gyógyfűvek ismeretére és a betegek ápolására vonatkozott. Nálunk is voltak kolostori leányiskolák. A mohácsi vész előtt magyar klarisszák, ferences és dömés apácák 23 kolostorában képezték eleinte csak a rendtestvéreket, később azonban nevelésre és oktatásra felvették a főúri és a nemesi családok leányait is. Közöttük bizonyára voltak Ráskai Leán és Sövényházi Mártán kívül mások is, akik kódexek, legendák másolásával adták tanúságát műveltségüknek.

A 11. és 12. században a francia és német apáca-zárdákban kisebb fiúgyermekeket is tanítottak, „általánosságban mélyebb képzéssel, mint a nagy szerzetesi székházakban, melyek tulajdonképpen a középkori műveltség helyei voltak,”⁵ Nagy Károly az általános világi népoktatást ugyan csak a fiúkra gondolta, de már a 817-ben Aachenben kiadott *institutio sanctimonialium* intézkedik a leányok tanításáról is és a jó eredmény elérése végett felhatalmazza a *magistra-t* vagy *scholastica-t*, hogy az ellenszegülőnek adhasson „einn guoten strich an ir rechte wange.” Tanították pedig a zsoltárok olvasását, a különböző kézi- és házimunkát, esetleg írást, éneket, zenét. A lovagkorban francia és német verseket.

A polgárság fejlődésével a gazdagodó városok, a fiúiskoláik mellett, leányaik számára is állítanak iskolákat, melyekben tanítók és tanítónők tanítanak. így Brüsszelben 1320. okt. 25-én, majd 1445. ápri-

³ Takáts Sándor: Régi magyar asszonyok. Budapest, 1914.

Takáts Sándor: Magyar nagyasszonyok. Budapest, 1925,

⁴ Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei. II. k. 491. 1.

⁵ Helene Lange und Gertrud Bäumer: Der Stand der Frauenbildung in den Kulturländern. Berlin, 1902, 8. 1.

lis 26-án az iskolamesterrel kötött szerződések kikötik a leányok számára való iskolák állítását. Venlonban és Nantenben is állítottak fel ilyent, ez utóbbi helyen 1497-ben 84 leánytanítvány volt. Sok német városban volt magán-leányiskola,⁶ melyben „Lehrfrauen”-ek tanítottak, akik némely helyen fiúkat is felvettek, de akkor a tanítónak, a felvett fiú után, „lelépési” díjat tartoztak fizetni. Ezeket a tanítókat és tanítónőket nem mint városi vagy egyházi hivatalnokokat tekintették, hanem mint mesterségűzőket, akik a város ipari szabályrendeleteit be kellett hogy tartsák. Bár az ipari foglalkozást űző városi lakosság a nőt kizárta a kenyérkereső foglalkozásból és pusztán háztartási munkára szorította, egyes városokban mégis történtek kivételek és megengedték, hogy az iskolamester a leányát is kiképezhesse a tanítás mesterségében. Némely francia és német városban írnokoskodásra és gyógyításra is jogot kaptak a nők. Ez utóbbi mesterségeket gyakran a tanítással együtt űzték.

A renaissance ideálja a férfias lelkű nő. A rinascimento szülőhazájában, Olaszországban kialakult a sokat olvasó, klasszikus műveltségű, politikában, közéletben helyet követelő nő típusa. A fiúkat és leányokat egyféleképpen tanítják s megszületik — ha rövid időre és nem is általánosan, a férfi és a nő egyenjogúsága — tulajdonképpen önmagától, minden emancipációs mozgalom nélkül.

A humanistáknál a nők családi nevelése lépett előtérbe. *Erasmus*, de különösen *Vives* kívánják a leányok nevelését, mert a nő mindig hatalmas befolyást gyakorolt az emberiség javára. De a leányok nevelése olyan kell hogy legyen, hogy őket a család számára tartsa meg és az ismeretek az erkölcsi tökéletességüket mozdítsák elő.

A reformáció nyomán az iskolák megsaporodtak. A reformáció egyik célja volt, hogy a bibliát közelebb hozza az emberekhez. Ezért fordította le Luther a szentírást németre, ezért kívánta, hogy fiúk és leányok, ha írni nem, de olvasni mindenestre megtanuljanak, írásaiban követeli, hogy a fiúk és a leányok részére iskolák állíttassanak, a leányiskolákban asszonyok tanítsanak. Maga is mindent elkövetett, hogy az egyik kiváló tanítónőt, Kanitzot, Wittenberg leányiskolája számára megnyerje; más tanítónők pedig az ő segítségével állítottak fel leányiskolákat. Az oktatást nemcsak a nemességre és a polgárságra, de az alsóbb néposztály gyermekeire is kiterjesztette. A városi iskolák között sok leányiskola volt. Ezekben a német olvasást, írást, a katekizmust, zsoltárokat, egyházi énekeket, bibliai történeteket és mondásokat tanítottak. Azonkívül kézimunkát, számolást. A leányok tanulása csak 1—2 évig tartott, naponként legfeljebb két órát. A reformáció kezdetén megjelent körülbelül 40 iskolai szabályzat mind kívánja a leányok iskoláztatását. És célszerűnek véli, ha a leányok tanítónők által taníttatnak. Ezekre csak az a kikötése, hogy „ehrliche, unberüchtigte, fromme Matrone” legyen. Legtöbbször a prédikátor, a templomszolga vagy a városi iskolamester felesége volt. De sok esetben férfitanító tanított a leány-

⁶Mainz, Speier, Frankfurt, Bamberg, Nürnberg, Augsburg.

iskolában is, mert egyrészt nem lehetett megfelelő tanítónőt kapni, másrészt az iskolamester szívesen tanította a leányokat, mert az hasznos hozó foglalkozás volt,

A leányiskolákban tanító asszonyokat tulajdonképpen nem is tekintették tanítóknak. Erre sok jellemző adatunk van, különösen* az egyházlátogatásokkal kapcsolatos jegyzőkönyvekben.⁷ Így például Nauenben, egy a tanítók számára adott adomány felosztásából a tanítónőt kizárták és mikor ez ellen panasszal élt, azzal utasították el, hogy nem tartozik a tanítómesterek közé.

A fizetésük ezidőtájt majdnem mindenütt ugyanaz. Szabad lakás, városi adó és illeték alóli felmentés, minden gyermek után tandíj, a szülők tehetsége szerint, „a szülők figyelmébe ajánlva, hogy ne legyenek fősvények és vegyék tekintetbe a tanítónő kemény munkáját és a konyhájára is juttassanak egyet-mást,” Néha a város is hozzájárult a fizetésükhöz, Braunschweigban a tanítónő évi 30 frt, segédje évi 20 frt hozzájárulást és fát, rozst kapott.

Ezekhez hasonló állapotokat találunk a 16. és 17. században, egész Európában, Franciaországban többnyire csak a városokban találunk világiak által vezetett iskolákat; az iskolákat rendszeren, fiúk és leányok számára is, a kolostorok tartották fenn. Angliában, a reformációig nagyon elhanyagolt népoktatást, az egyházak vették, kezükbe, de főként a fiúk oktatásáról gondoskodtak. Nálunk a mohácsi vész után apáca-kolostoraink nagyrésze megszűnt, elpusztult; ezzel megszűnt a leányok oktatása is, A reformáció próbált rajta segíteni, de a török hódoltság nehéz esztendeiben csak a városokban lehetett erről szó. Az 1646. évi szatmárnémeti zsinat V. pontja szerint „ , , a leánygyermek számára nemzeti iskolákat kell nyitni, melyekben azok olvasni és ha nekik és szüleiknek is az volna óhajtatásuk — írni tanuljanak.” Ez a határozat a Gelei kánonában (1649) is benne van, azzal a megtoldással, „hogy a leányiskolákban nem férfiakat, hanem szelíd, kegyes és tudományokban jártas nőket kell a tanításra alkalmazni, ha ilyenek találhatók. Ezek hiányában feleséges kántorok vagy lelkészek is végezhetik a tanítást,” Azok közül a régi protestáns leányiskolák közül, melyekben tanítónők tanítottak, ismerjük a debrecenit, ahol egészen 1725-ig nők oktatták és nevelték a leányokat, a losoncit, továbbá a pápait és pozsonyit. A 18. században azonban már ezekben is nagyrészt férfiak voltak a tanítók. Általában jellemző a 17. századra, hogy a nők a tanítói pályán ritkábbak lesznek, mint a 16. század második felében voltak. Ennek több oka is volt. Az egyik, hogy a kézműipar aláhanyatlott és az iparosok, akik mesterségükből nem éltek meg, ha írni és olvasni tudtak, iskolamesteri állást vállaltak, A második oka, hogy a háborúk, különösen a 30 éves háború, Németország és más országok lakosait is elszegényítetté, a községek nem tudtak külön iskolamestereket tartani, ha azok mellékesen nem vállaltak egyházi tiszte-

⁷ Fischer: Geschichte der deutschen Volksschullehrerstanden. Hannover, 1898. I. 91. 1.

is, mint prédikátor, kántor, egyházzsolga vagy harangozó. A leányok oktatását a magántanításra bízták. Minél ritkábbak lesznek a nyilvános iskolákban a tanítónők, annál gyakoribbak a magániskolákban, zugiskolákban (Winkelschule), Leggyakoribb eset, hogy a városi fiúiskola iskolamesterének felesége vagy leánya tart fenn a leányok számára iskolát. De más privat vállalkozó is van elég. Ahol pedig a leányiskolában tanító tanít, ott a felesége mint segéd működik mellette. Lüneburg iskolatörténetéből tudjuk, hogy 1570-ben egy német iskolamestert tartott a város, akinek a felesége a leányokat olvasásra, írásra, számolásra, varrásra, kézimunkára tanította. Ezenkívül volt még egy magánleányiskola is. Később Lüneburgban a magánleányiskolák elszaporodtak, annyira, hogy büntetés terhe alatt betiltották őket. De ez sem használt. 1669-ben az egyik városi iskolamester özvegye azt kérte a tanácstól, hogy férje örökét úgy töltsék be, hogy leánya a városi leányiskolát továbbra is vezethesse. Azaz vagy nőtlen fiatal emberrel, vagy olyannal, akinek a felesége nem nyit a leányok számára iskolát. 1689-ben 4, 1747-ben 47 magánjellegű leányiskola működött Lüneburgban. A város 1757-ben határozatot hozott, hogy „mindenki, akár férfi, akár nő, aki a kicsinyeket olvasásra, katekizmusra akarja tanítani, a városi bírósághoz folyamodjék s ha ellene semmi kifogás nincs, úgy a püspök előtt vizsgát téve, megkaphatja az engedélyt.”

Az iskolamesterek gyakran, mint más kézművesek, céhbe tömörültek, ebbe beléptek a tanítónők is. Pl. Lübeckben. A tanítónők között is, épenúgy mint a tanítók között, abban az időben sok kétes elem volt, mint azt a városi rendeletekből láthatjuk.⁸

Míg a reformáció a városi és falusi iskolákat fejlesztette, az ellenreformáció a kolostori iskolák számát szaporította. Új női szerzetesrendek keletkeztek, melyek már nemcsak a főúri, hanem a polgári és alsóbb néprétegek leánygyermekkeit is tanították.

A 17. század nagy pedagógusához *Comenius-hoz Altsteden és Andreán* át vezet az út. Az első feleslegesnek mondja a leányok latin tanulását, a második a tudást olyan közös jónak tartja, melyből az asszonyok sem zárhatók ki, de a leányokat jól képzett tanítónők által akarja taníttatni, *Comenius a Didactica Magna*⁹ egy egész fejezetét szenteli a leányok oktatásának, mondván, hogy „mindkét nemen levő összes ifjúságot az iskolába kell küldeni.” Magyarázza a szentírásnak azt a mondását „... az asszonynak nem engedem meg, hogy tanítson” Ez nem jelenti azt is, hogy ne tanulhasson, mert a tudás a gondolkodás tápláléka és minél jobban foglalkoztatjuk a gondolkodást, annál kevesebb teret adunk a meggondolatlanságnak. Azoknak, akik szemére vetik, hogy mindenkit: kézművest, parasztot és asszonyt is tanítani akar, azt feleli, hogy ebben semmi veszély nincs, mert az

⁸ *Helene Lange und Gertrud Bäumer: Der Stand der Frauenbildung in den Kulturländern.* Berlin, 1902. 39. 1.

⁹ *Didactica Magna* IX. fejezet, — Dezső Lajos fordítása, Sárospatak, 1896. 37—40. 1.

ismeret szükséges az emberi gondolkodás számára és „az ifjúság általános oktatása kellő módon rendeztetvén, ezután senki sem lesz híjával a gondolkozáshoz, lelkesedéshez, törekvéshez és cselekvéshez szükséges anyagnak.” „Különösen azokban kívánjuk a nőket nevelni leginkább, miket nekik tudniok és gyakorolniuk illik, hogy a háztartást kellően gondolják, saját maguk, valamint férjük és gyermekeik, szóval az egész család jólétét előmozdítsák.”

Comenius százada a nagy gondolkodók százada volt. Mindinkább szaporodott a leányneveléssel is foglalkozó pedagógiai írók száma, köztük első helyen *Fenelon*,¹⁰ aki a leányok nevelésében nem volt a zárdai nevelés híve, mert a kolostor elzárja a benne élőket a világtól és a növendékek a külső világról, mint valami mese-országról hallanak beszélni, melynek gyönyöreit nagyítva látják, anélkül, hogy az árny-oldalait is megmutatnák nekik. „Sokkal jobb, ha a leány egy kegyes és óvatos anya oldala mellett lassan szokik a világhoz, ha ez a gondos anya csak azt mutatja meg neki, amit látnia kell és illik, ha alkalomszerűen felfedi előtte az élet hibáit és veszélyeit.” De hogy mégis legyen valaki, aki az édes anya nevelése alatt álló leányok oktatását végzi, nevelőnők képzésére szolgáló intézetek felállítását tartja kívánatosnak. Ha ilyen nevelőnő-képzők nem is, de világi tanítónők által vezetett leánynevelő-intézetek nagy számmal keletkeztek Feneion írása nyomán és kialakult a művelt francia nők rendje, a széplelkű Madame Sévigné-k köre, akiknek szelleme, Mikes Kelemen levelein át, a magyar asszonyokhoz is szólt. „Azt írta volt ked a minap, hogy már ért franciául. — Aztot igen jól cselekszi ked, hogy idegen nyelvet tanul. Bár a mi földínek azon volnának, hogy idegen nyelvre taníttatnák a gyermekeket, de az olyan állapottal oly keveset gondolnak, hogy még csak az írásra és olvasásra sem kényszerítenék a leányokat, hogyha csak azoknak nem volna arra kedvek — azt a két dolgot pedig egy nemes leánynak nem csak illik, de szükséges is tudni. Azon kívül, hogy a valláshoz a szükséges, hogy holmi jó könyvekét olvashasson; de a micsoda szükséges egy nemes asszonynak, hogy az ura távul létében az urát mindenekről tudósíthassa, és az ura levelét elolvassa. Nem lehet mindenkor olyan ember mellette, a kivel írathasson; de, ha szinte volna is, a férjfi nem csak a hagymáról és a dízma borrhól kívánna írni a feleséginek, hanem más egyéb egyességből, szeretetből származó gondolatait is leírni, ha a felesége tudna írni és olvasni; de minthogy nem tud, úgy ír neki, valamint egy idegennek.” „Arról nem is szóllok, hogy mennyi külső dolog történik olyan, a melyet az ember örömet megírni a feleséginek, némelykor szükséges is volna megírni; de elhagyja, mert a felesége nem tud olvasni, és azt nem akarja, hogy más is megtudja. Erre azt felelik némely csúfos és rövid eszű anyák, hogy nem jó egy leánynak, hogy írni tudjon, azért hogy a szeretőinek ne írthasson. Oh mely okos beszédek ezek! mintha az írás akarná a rosszat és nem a rossz az

¹⁰Traité sur l'Education des Filles. 1686.

írást.” „Akármely szép legyen a gyémánt, de ha rútul vagyon metszve, nem becsülik.”¹¹

Feneion eszméi Németországban *Francke-ban* találtak értékelőre. Halléban 1698-ban megnyitotta az első német felsőbb leányiskolát, az úgynevezett Gynaceumot. Úgy ebben, mint ennek a nyomán keletkezett ilyen leányiskolákban főnehézséget a megfelelő tanítónők hiánya okozta, ezért a tanítást legtöbbször férfiak végezték, a nevelést és a felügyeletet nők. Tanítók, papok leányai, özvegyei.

A 17. és 18. században a leányok elemi oktatásában gyakran csak az olvasásra helyezik a súlyt, „az írást csak azok a leányok tanulják, akiknek a szülei ezt megengedik.” A leányok írása ellen megnyilvánuló balvéleményekkel gyakran szállnak szembe az iskolai szabályzatok. „... A szülőknek nem engedtetik meg, hogy leányikat, előítéletek alapján, az írástól, mint valami gonoszságtól, eltiltásák. Az írást fiúknak és leányoknak egyaránt tanulni kell.”¹²

A 18. században Magyarországon is volt, az apáca iskolákon kívül, olyan elemi iskola, melyben csak leányok tanultak és a tanítónő világi nő volt. Az 1786. évi tanügyi kimutatás szerint Csongrád városának leányiskolájában 58 tanuló volt, akiket Nagy-Istók Erzsébet tanítónő oktatott, Ugyanakkor Técsőn egy özvegy asszony tanított a leányok iskolájában. Ezenkívül még sok helyen voltak külön leányosztályok, amelyekben azonban legtöbbször férfiak voltak a tanítók.¹³

A 18. század közepe táján kezdődött az elemi iskolai oktatás tulajdonképeni rendezése, mely maga után vont, hogy az egyes államok, a népiskolákkal kapcsolatban, arról is gondoskodtak, hogy a leendő tanítók rendszeres képzésben részesüljenek. Ez a kiképzés a különböző országokban más és más módon történt. Vagy valamely tanító mellett eltöltött inaskodással, vagy erre a célra szolgáló normál-iskolákkal kapcsolatban, vagy pedig hosszabb-rövidebb ideig tartó szemináriumszerű kiképzéssel. Mindegyik végén természetesen vizsgát kellett tenni. Ezek a módok azonban nem vonatkoztak a tanítónők képzésére is, akiknek törvényesen meghatározott képzéséről még nagyon sokáig nem történt gondoskodás. Legtöbbször közülük a felső leányiskola néhány osztályának elvégzése, esetleg egy, a lelkesből és néhány kiküldött tagból álló bizottság előtt tett vizsgálat vagy próba után jutottak állásba. Az első, kimondottan tanítónők képző-intézet csak 1801-ben létesült a németországi Westfalban. *Overberg Bernát* állította fel, minta-elemi iskolával kapcsolatban, Az intézetből kikerült tanítónők jól beváltak és mindenütt szívesen al-

¹¹ *Mikes Kelemen* Törökországi levelei. XXVII, levél. 1719. június 18-ról.

¹² Eisenach 1705, évi iskolai szabályzata. — Spanyolországban sokáig tilos volt a nőket írásra tanítani. Amerikában állítólag még 120 év előtt is megbüntették, aki ez ellen vétett.

¹³ *Péterfy Sándor*: Az első hazai tanítóképző-intézet. Nemzeti Nevelés. 1880. I. k. 408. 1.

kalmazták őket. Ennek dacára a többi tanítónőképző-intézet felállítása csak lassan történt. A legközelebbi kettő Münster és Paderborn westfáliai városokban, állami jelleggel, 1832-ben nyílt meg. A Berlinben 1811-ben létesített porosz királyi Lujza-alapítvány céljából házi és nyilvános iskolai nevelőnők képzése tűzetest ki. Az intézetbe 18—22 éves leányok vették fel, akik három évi tanulási idő alatt módszertanban és gyakorlati tanításban is kiképeztettek. Három év elteltével népiskolai tanításra jogosító bizonyítványt kaptak. A második porosz tanítónőképző-intézet, a berlini *Augusztá-iskolával* kapcsolatos szeminárium, 1832-ben nyílt meg, Ide 16 éves leányok vették fel, akik ott 3 évig tanultak. A harmadik évben Berlin különböző iskoláiban hospitáltak és gyakorlati tanításokat végeztek. Hamarosan más szemináriumok is nyíltak a tanítónők kiképzésére, köztük magánintézetek is. Az egyes államok rendeletekkel szabályozták a tanítónői vizsgálatok letevését, a felső leányiskolák pedig, hogy a tanítónői vizsgálat letevését növendékeiknek megkönnyítsék, azoknak, akik tanítónői képesítést akartak szerezni, az utolsó évben némi nevelési és tanítási ismereteket kezdtek tanítani. A tanítónői oklevelet nyertek állásba jutottak és megkezdődött a tanítónői állások rendszeres szervezése, körülbelül 80 évvel később, mint a tanítói állásoké. Eleinte lassan, mert pl. 1833-ban az egész Németországban csak 289 világi tanítónőt mutat ki a statisztika, de ettől kezdve erősebben nőtt a számuk. Más országokban ez a rendszeres kiképzés és a tanítónői állások szervezése még lassabban történt és csak az 1850-es évektől kezdve rendeztetett. Elvértve voltak máshol is tanítónők, ezek azonban csak kivételes esetek voltak és az illetők nem rendszeres kiképzés és oklevél alapján jutottak állásba.

II. FEJEZET.

Az I. Ratio. — Gróf Brunsvick Antal javaslata. — A II. Ratio. — Fáy András. — Báró Mednyánszky Alajos javaslatai. — Az első egyetemes tanügyi kongresszus javaslata. — Az angolkisasszonyok tanítónőképzője. — A többi zárdai képző.

A 18. század második fele a felvilágosodás jegyében múlt el. Ez hozta létre egymásután az iskolázásról szóló rendeleteket, köztük 1763-ban a poroszországi, 1774-ben az osztrák Schulordnungot és 1777-ben a magyar Ratio Educationist. Ezeket a rendelkezéseket az jellemezte, hogy, ha szóltak is a leányok oktatásáról, de a szükséges tanítónők képzéséről nem intézkedtek úgy, mint ahogyan a tanítók képzéséről, melyről intézményesen gondoskodtak. Az első Ratio a leánygyermek oktatásáról és a nőnevelésről külön nem is intézkedik. De tudjuk, hogy még a Ratio kiadása előtt, 1775-ben Pozsonyban, a tanítóképzés céljára felállított normális fiúiskolán¹¹ lyvül, két normális leányiskola is szerveztetett. Az egyik az *Orsolya nővérek*, a másik a *Miasszonyunkról* nevezett apácák zárdájában, E két leányiskola is teljesen a *Schulordnung* szabályai szerint működött és az új módszer ismeretére maga *Ehrenfelsi Pál Gáspár* iskola-felügyelő oktatta a két rend tanító tagjait.¹⁵ Arról, hogy a szerzetes nővéreken kívül világi tanítónők is hallgatták volna az előadásokat, az intézetek működéséről szóló jelentések nem emlékeznek meg.

A Ratio megjelenését követő néhány év a nők emancipációs mozgalma terén nagy jelentőségű volt, A nők magasabb műveltségre, tudományos pályákra való törekvése a francia művelt és előkelő asszonyok szalonjaiból indult ki, de mind szélesebb rétegekben szerzett híveket magának a külföld minden kultúrországában, még pedig a férfiak és nők között egyaránt. Ennek köszönhetjük *Bessenyei György Anyai Oktatásá-t*, mely úgy van megírva, mintha egy tapasztalt anya adna tanácsokat világba lépő leányának.¹⁶ Az 1790/91. országgyűlésen elhangzott beszédek kívánják a nőnevelés állami rendezését és az 1791. évi 17. t.-c, mely az ország közoktatásának rendezésére bizottságot küldött ki, a bizottság tennivalói közé felvette a leányok nevelésére teendő javaslatot is. A javaslatot gróf *Brunsvick Antal* a helytartótanács iskolaügyi előadója, Brunsvick Teréz grófnő édes apja terjesztette az országos tanulmányi bizott-

¹⁴ *Dr. Fináczy Ernő*: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Budapest, 1902. II. k. 100—108. l.

¹⁵ Az országos tanügyi bizottság 1775. július 3-án tett felterjesztése.

¹⁸ Bécs, 1777. 8 r. 83. l.

ság elé. Ez mindenekelőtt a magyar leánynevelés akkori szomorú, nemzetietlen állapotáról ad képet, mely az akkor még a nemzettől teljesen idegen szerzetes nővérek kezében volt. Vagy pedig bécsi és más külföldi felkapott intézetekben tanultak a magyar leányok. A tarthatatlan állapotokon segítendő, Brunsvick Antal állami leányiskolák felállítását tervezte és a szükséges tanítónők képzésére tanítónőképzőt. A terv egyelőre — főként az akkori politikai és gazdasági viszonyok miatt — mint a felbuzdulás korának sok más terve, megmaradt tervnek, de amelynek keresztülvitelét egyrészt nemzeti szempontok, másrészt a külföldön is mind erőteljesebben megnyilvánuló nő-mozgalmak erősen sürgették. Már 1790-ben három röpirat is szól az ország összegyűlt rendjeihez, a nők tudományos és politikai jogaiért, s hogy az országgyűlés tárgyalásait, legalább a karzatról, hallgathassák és ha bennük is felgyullad a tudományok iránt való buzgó szeretet lángja, azt a tanulásban kielégíthessék. Ezt a mozgalmat sokan pártfogolták, köztük a költő *Pálóczi Horváth Ádám* *A magyar asszonyok pro két or á-ban* a nőt hivatalban is szívesen látná, mert ha királyi koronát viselhetnek, „miért ne igazgathatnának jól a koronán alól is.” Ez a mozgalom még jobban megerősödött. Ugyanis 1792-ben Angliában megjelent a nők érdekében írt könyvek egyik legszebbike, *Mary Woolstonecraft* könyve,¹⁷ aki szintén a legelső teendők közé sorolja a nők tanítását, nevelését, még pedig úgy a szellemi, mint a testi nevelését, hogy okos és erős anyák neveljék a jövő nemzedéket. A könyv nagy feltűnést keltett, hatása nem is maradt el, s mikor 1806-ban megjelent a második *Ratio Educationis*, ennek VII, fejezete a leánynevelésről szól,¹⁸

Az új Ratio a nő sajátos természetével, társadalmi állásával és rendeltetésével számot vetve, a nők oktatási tervét a tanuló leányok szülőinek társadalmi állására való tekintettel állapította meg.¹⁹ A *köznép leányait* tanítani kellett vallástanra, anyanyelvre, olvasásra, írásra, a számtan elemeire és kézimunkára. A *polgári és nemesi* származású leányok ezenkívül tanultak erkölcsant, az evangélium magyarázatát és Magyarország állapotának ismertetését. Az *előkelő születésű* leányoknak tanulni kellett vallás- és erkölcsant, írók olvasását, a magyar, német és francia nyelven való beszédei, helyesírást, számtant, a magyar és a vele kapcsolatos világtörténelmet, földrajzot, női kézimunkát. Ez volt a magyar leányiskolák első általános és törvényes rendezése.

Hogy a II, Ratio által előírtak keresztülvihetők legyenek, a 36. §. szerint „olyan közintézetek állítandók fel, amelyekben a nevelés iránt hivatást érző leányok a tudományokban és a tanításokban oktatást kapjanak.” Ez a szakasz azonban az idők folyamán annyira feledésbe ment, hogy az oktatásügyi reformok sürgetése

¹⁷ Vindication of the Rights of Woman, London, 1792,

¹⁸ De Institutis Puellaribus.

¹⁹ V. K. M. XXV. jelentése az 1894/95. évről, 543, 1. — Továbbá a V. K. M. jelentése az 1872. évről 13, 1.

alkalmából „Bezerédj Istvánok és Fáy Andrások olyan eréllyel követelték a tanítónőképző-intézetek állami megszervezését, mintha az 1806. évi Ratio soha említést sem tett volna róluk.²⁰ Fáy András az 1842-ben megjelent *Óramutatóban* nevelőnő- (tanítónő)-képzőintézetek felállítását kívánja, melyeket az állam, megye, város vagy egyesület állítana fel, közkölségen, közfelügyelet alatt. Tantervét országos bizottság dolgozná ki. Az intézet kiválóbb növendékeit, ha végeztek, két évre a külföld legnevezetesebb nevelőjébe kellene kiküldeni, ahonnan visszatérve, még két évig a magyar földet, a magyar viszonyokat, a magyar nő életét, gazdasszonykodását tanulmányozva, magyar nevelőnő (tanítónő)-képző-intézetekben taníthatnának. 1842-ben még négy ilyen intézetet akart Fáy megszervezni, de mert a terv megvalósítása nagyon nehezen talált megértésre és anyagi támogatásra, 1846-ban az *Életképek-be* írt cikkében már megelégedett volna azzal is, ha Pesten sikerülne egy ilyen intézet felállítása.²¹

A leányiskolák ügye nagyon lassan haladt. 1822-ben még csak egyetlen egy népiskola volt Buda várában, melyben a leánygyermek a fiúktól elkülönítve tanultak. Két osztálya volt, melyben férfi tanítók tanítottak. Az 1817-ben, Hermina és Mária Dorottya főhercegnők védnöksége alatt keletkezett *Budai Jótékony Nőegylet* a budai népiskolákban (számuk akkor 21 osztály volt) 15 kézimunkatanítónőt alkalmazott, akik a leánygyermekeket naponként 2 órán át kötésre, varrásra, fonásra és egyéb más kézimunkára tanították.

Fáy eszméi nem hangzottak el hiába, egész sereg társa akadt, akik mind a nőnevelésért küzdöttek, köztük Wesselényi Miklós báró, Karács Teréz, gróf Teleky Blanka, Veres Pálné. Még a nemzet nagy költője, *Vörösmarty Mihály* is szót emelt a magyar nők neveléséért, „*Az úri hölgyhöz*” című ódájával. Széchenyi István gróf a *Stádiumban* így ír: Nem oly kegyetlen dolog valakit halálra vagy életfogytiglani fogságra ítélni, mint bárkinek lelki tehetségeit fogva tartani ... halhatatlan részét csorbítani. „Aç illy tettért az egykori Bíró előtt soha nem lehetne megfelelni.”²² Lelkesíti a magyar nőket nemes feladatuk teljesítésére: „A ti nemes tekintetelekből szi a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai, mely nélkülök, higyjétek, ki nem fejlik soha.”²³ „Aç egék ura ismertesse meg a nőekkel gyönyörű hivatásukat és a haza felvirágozása bizonyos.”²⁴

Az országgyűlések sürgetésére a helytartótanács megbízta báró *Mednyánszky Alajost*, a helytartótanács tanulmányi bizott-

²⁰ Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. II. k. 488. 1.

²¹ Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. II. k. 540—555. 1.

²² Gróf Széchenyi István *Munkái* II. kötet, Stádium, 109—110. 1,

²³ *Hítel* 5. 1.

²⁴ *Hírlapi Cikkek* I. 280—281. *Várad-Fekete*: Széchenyi vallomásai és tanításai 419. 1.

ságának elnökét, a szükséges oktatási tervezetek kidolgozására. Mednyánszky tervezetében szintén szerepelt, a második Ratio által is kívánatosnak tartott fiú- és leányoktatás szétválasztása. Ezt a tervet a király is jóváhagyta azzal, hogy ahol lehetséges, a fiú- és leányiskolák elválasztandók és a leányiskolák külön kiadott szabályzat és tanterv alapján szervezendők. Hogy ez keresztülvihető legyen, annak legelső szükséges feltétele volt megfelelő tanítónők képzése. Az osztrák tanulmányi bizottság, melynek retortáján a magyar oktatásügyi javaslatok átmentek, az akkoriban felállított osztrák tanítónőképzők szervezetét ajánlotta elfogadásra. „Észerint a tanítónőképző-tanfolyamokra 16 évet betöltött leányok vehetők fel. A felvétel feltétele a három elemi osztály elvégzése. A kiképzés elméleti és gyakorlati, mindkettő különös tekintettel a női nemre. A népiskolai módszertan (írás-, olvasás-, számolás-tanítás, beszéd- és értelemgyakorlat) különös figyelemben részesült. A kézimunkában is gyakorolják magukat a jelöltek és az elemi leányiskolában hospitálnak. A tanfolyam végén vizsgálatot kell tenniük.”²⁵ A tervből nem lett semmi, mert mire megvalósításra került volna a sor, a lelkes tervező, Mednyánszky Alajos báró meghalt,²⁶ s akik utána jöttek, nem mertek egy teljesen új intézmény megvalósításához fogni. Mint látni fogjuk, hosszú időre eltolódott a tanítónőképzés megszervezése, s akkor is, eleinte csak a zárdai iskolákkal kapcsolatban indult meg, nem úgy, mint azt Fáy sürgette és Mednyánszky tervezte, az állam által megszervezett képző-intézetekben. Csak 1868-ban jutottunk idáig. A zárdai iskoláknak azonban hallgatóságosan megengedettett, hogy saját iskoláik számára maguk gondoskodjanak tanításhoz értő szerzetes nővérek képzéséről.²⁷

így állt a magyar tanítónőképzés ügye az 1848-as évek elérkezésekor. *Eötvös József* & dróban meg volt a szándék állami tanítónőképzők felállítására. Felállításukkal foglalkozott az első egyetemes tanügyi kongresszus is, mely azokat három évfolyamúaknak tervezte, általános és pedagógiai ismereteken kívül tanítandónak kívánta a gazdasszonykodáshoz szükséges varrást, fonást, hímzést, főzést, baromfityényszést és a konyhakertészeti ismereteket. Eötvös terveinek és a kongresszus kívánságainak megvalósítását megakasztotta a szabadságharc és az önkényuralom. A tanítóképzésnek az abszolút kormány által való rendezése kiterjedt a tanítónőképzésre is.²⁸ Felállításukat az 1856. évi január 30-án kelt 19334. számú helytartótanácsi rendelet szabályozta. Az első ilyen intézet a pesti angolkisasszonyok kir. kath. tanítónőképzője lett,

Az angolkisasszonyok addig is ellátták iskoláikat tanító-nővérekkel, anélkül, hogy ezek valamely tanítóképzőben végezték

²⁵ *Kornis Gyula*: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. II. k. 560. 1.

²⁶ 1844. június 17.

²⁷ A második Ratio 33. §-a alapján,

²⁸ *Kiss József*: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. Második közlemény a Magyar Tanítóképző 1929. évi 2. számában.

volna tanulmányait. A rendnek ugyanis az a sajátos tanítóképző rendszere volt, hogy a szerzetbe lépő jelöltek és újoncok előbb hallgatták az idősebb és tapasztaltabb tagok tanítását, később ők tanítottak az öregebbek jelenlétében, míg végül önállóknak nyilvánították őket, — de erről oklevelet nem kaptak. Az iskolaügy fejlődésével szükségessé vált a tanítónők rendszeres kiképzése, melyben most már világiak is résztvettek. Az intézet Spreng Leopoldina főnöknő vezetése alatt 1855. október 1-én nyílt meg. 2 évfolyamú volt. Mindjárt az első évben 30 növendék járt az I. osztályba. Tannyelve teljesen német volt 1861-ig,²⁸ attól kezdve részben magyar, 1864-től teljesen magyar. Az intézettel kapcsolatban volt a rend főlelemi leányiskolája. Részletes tantervét az intézet tanári kara évről-évre állapította meg. Tantárgyak voltak: vallástan, nevelés- és oktatástan, népiskolai tankönyvek tartalma és kezelése, tanítási gyakorlatok, írásbeli (fogalmazási) gyakorlatok, számvetés és tanítási módja, rajz, ütény és szépírás, ének, tanítások látogatása, reálismeretek,³⁰ magyar nyelvtan, német nyelvtan, női kézimunka. A képzés két évig tartott, azután szigorú írásbeli és szóbeli képesítővizsgálatot tartottak a helytartótanácsi biztos jelenlétében és az akkori rendeletek alapján a jelölteket a tanulási eredmények szerint fő-elemi vagy al-elemi tanodákra képesítették. Évenként mintegy 30—40 átlagos számmal képesítették tanítónők.

A felvételi feltételek voltak: 1, 16 év, 2. jó magaviselet, 3. legalább a főlelemi tanoda 4. osztályának jó eredménnyel való elvégzése, 4. sikeres felvételi vizsgálat.³¹

A legelső, aki az angolkisasszonyoknál tanítónői oklevelet kapott, *Száklányi Johanna* volt. Oklevelét 1857. január havában szerezte. Ő volt tehát a legelső okleveles magyar tanítónő. 1857. augusztusban tette le a képesítő-vizsgálatot Ruitz Hermina és Freyberger Mária. Ez utóbbi az angolkisasszonyok rendtagja volt. 1858-ban szereztek tanítónői oklevelet: Gronovszky Róza, Deixler Regina rendtagok; Drucker Mária, Kanmeier Mária, Krigousky Antónia, Leithner Teréz, Marchard Karolina, Schopf Ernestina, Sammer Hermina, Schleimburger Mária, Nida Róza, Hengl Karolina, Hengl Anna, Varga Eleonóra, Frecskay Jozefina, Brunána Antónia, Máltás Emília, Beer Karolina, Moravetz Karolina. Ők voltak a ma már sok ezerre felszaporodott okleveles magyar tanítónők előfutárjai.

A pesti képzőn kívül még 1857-ben a *szatmárnémeti*, 1858-ban a *nagyvárad*i, 1860-ban a *kassai* és 1864-ben a *soproni* (Orsolyarend) kir. róm. kath. tanítónőképzők állítottak fel. Ezek mindegyike apáca-zárdával állt összeköttetésben. 1868-ban Magyarországon tehát ez az öt tanítónőképző állt fenn³² és képeztek 1868-ig összesen mintegy 600 tanítónőt, akiknek egyik fele fő-

²⁹ A budapesti angolkisasszonyok 1899/907. évi Értesítőjéből.

³⁰ Történelem, földrajz, természetrajz és fizika.

³¹ *Molnár László* cikke az *Iskolabarát* 1867. évfolyamában.

Schwarcz Gyula: Tanüöképezdeink statisztikája. Budapest, 1867,

³² És 38 tanítóképző-intézet.

másik csak al-elemi iskolára nyert képesítést.³³ Ugyancsak jelentős számban képeztek, évenként 10—20-at, csak a női kézimunka tanítására jogosított kézimunka-tanítónőket.

A tanítónők számáról teljesen megbízható adataink a kiegyezést megelőző időkről nincsenek, mert a bécsi központi statisztikai hivatal által közzétett iskolaügyi jelentést statisztikusaink³⁴ túl kedvezőnek tartják és azt hiszik, ezzel az osztrák uralom a saját érdekeit akarta igazolni. Eszerint 1864-ben a Magyarbirodalom területén 621 tanítónő volt, beleszámítva természetesen a szerzetesnővéreket és talán a kézimunka-tanítónőket is. Azt hisszük, hogy ez a szám megfelelhet az akkori tanítónői létszámnak és az osztrák adatokban a kedvező eltérés inkább csak az iskolák és az iskolába járó tanulók számában van.

³³ Fő-elemire való képesítés az I—IV. osztályban, az al-elemire szóló csak az I—II. osztályban való tanításra jogosított.

³⁴ *Konek Sándor*: Az ausztriai birodalom, jelesen a Magyar Korona Országainak statisztikai kézikönyve. Pest, 1865. — *Schwarz Gyula*: Hogy vesszük jövőre a hazai közoktatásügy statisztikáját. Pest, 1866.

III. FEJEZET.

Tanítónőképzésünk 1868 után.

Az 1868. évi XXXVIII. t.-c. intézkedései. — Tanítónőképző-intézeteink keletkezése. — A három és négy évfolyamú képzés. — A tanítónőképző-intézetek tanterve. — A tanítóképesítő-vizsgálat.

A kiegyezést követő idők egyik első teendője volt a népoktatás és ezzel együtt a tanító- és tanítónőképzés állami rendezése. Az 1868, évi XXXVIII, t.-c. *Eötvös József báró* halhatatlan alkotása, A törvény a népoktatási intézetekben fiúk és leányok között nem tesz különbséget, A tanítónőképzésről szóló rész elkészítésében nagy segítségére volt Eötvösnek *Zirzen Janka* is, aki az első állami tanítónőképzőnek, a budai II, ker. csalogány-utcai intézetnek, lett az igazgatója.

A törvény 8. és 10, §-a szerint tanítónőképzőket „állíthatnak és fenntarthatnak a hazában létező hitfelekezetek, társulatok és egyesek, községek és az állam.” A tanítónőképzőkről a törvény VII, fejezetének b, pontja szól 106. §-tól a 115. §-ig. Ezek a szakaszok a következők.

Tanítónőképezdek.

106, §. Az állam az ország különböző vidékein tanítónőket képező intézeteket is állít fel, a melyekben különösen a felső népiskolában és polgári iskolákban lévő leányok számára tanítónők képeztessenek. (Ezt a szakaszt később a gyakorlat helyesen értelmezte azáltal, hogy a tanítónőképzőkben elemi iskolák számára képeztek tanítónőket).

107, §. A tanítónőket képező intézetekben egy bennlakó tanítónő felügyelete alatt a növendékek is mindnyájan bennlagnak és közösen étkeznek. Az igazgatótanács csak kivételesen engedheti meg a künnlakást.

108, §. Felvétetnek a 14-dik évüket betöltött oly leányok, kik a felső népiskolai tanfolyamot egészen bevégezték. Mindenik növendék a felső népiskola tantárgyaiból szigorú felvételi vizsgát tartozik kiállani. (Ez a tanítóképzőkben nem volt).

109, §. A tanfolyam 3 év.

110, §. A tanítónőket képező intézetben férfi tanárokon kívül, női tanulmányokra kellő számú és képzettségű tanítónők is alkalmazandók.

111. §. A tanítónőket képező intézetek köteles tárgyai:

a) hit- és erkölcstan; b) szépírás és rajz; c) anyanyelv és helyesírás; d) magyar nyelv; e) német nyelv; f) földrajz és történet; g) neveléstan; h) számtan; i) természettan és természetrajz (különös tekintettel a kertészetre és a női foglalkozásokra, p. o. a főzésre); k) ének; l) gazdasszonyiség és háztartás szabályai; m) női munkák; n) a tanítás gyakorlása a gyakorló iskola leányosztályában. (Ezek a tárgyak részben megegyeznek a tanítóképzők tantárgyaival, de a neveléstan mellől hiányzik a módszertan, hiányzik a mértan, alkotmánytan és a zene, feltűnően kiemeli a helyesírást.)

112. §. Egy-egy intézetbe felvehető növendékek számát a kormány határozza meg.

113. §. Tandij nincs. A bennlakók szállást, mosást ingyen, élelmet pedig mérsékelt árért nyernek. Több szegény és kitűnő szorgalmú leányért az intézet fizeti meg a köztartási díjat. Ezek számát, az igazgatótanács felterjesztésére, a közoktatási miniszter határozza meg.

114. §. Az évi vizsgákon felül, az egész tanfolyamot bevégzett növendékek összes tanulmányaikból szigorú vizsgát tartoznak kiállani, s csak úgy nyerhetnek oklevelet. Aki e vizsgán kétszer visszavetetik, többé nem bocsáttatik vizsgára. (Az oklevél elnyeréséhez 1—2 évi tanítói gyakorlatot is megkívántak, de a tanítónőknél ezt nagyon gyakran elengedték).

115. §. A növendékek fölött fegyelmi ügyekben a képezdei igazgató tanár és a rendes tanítónő ítélnek első fokon, másodfokon az igazgatótanács. Egyébiránt a tanítónőképezde a tanítóképezdével ugyanazon hatóság alatt áll.

A 105. §. szerint a magánképzők növendékei valamely nyilvános képzőben tehetik le azt a vizsgát, mely a nyilvános intézetek növendékei számára elő van írva.

A törvény által elrendelt állami tanítónőképző-intézetek felállítását csakhamar megkezdte a vallás- és közoktatásügyi minisztérium. 1869 őszén megnyílt a *budai*³⁵ (II. Csalogány-utca), 1870-ben a *kolozsvári*, 1871-ben a *pozsonyi* és a *szabadkai*, 1875-ben a *budapesti* (VI. ker.) és a *győri*. A budapesti VI. ker. áll. tanítónőképzőt (a volt Erzsébet nőiskolával volt kapcsolatban) a kormány 1880-ban fokozatosan megszüntette és helyette 1884-től nevelőnőképző-intézetet állított ugyanott fel. 1899-ben megnyílt az *eperjesi*, 1900-ban a *sepsiszentgyörgyi* áll. tanítónőképző-intézet. Mindakettő óvónőképzőből

³⁵ *Thuránszky Irén*: A II. ker. áll. tanítónőképző-intézet 25 éves története, — Az első tanítóképesítő vizsgálat 1870 szeptember 28—30-án volt a budai állami tanítónőképzőben, erre hárman jelentkeztek és mind a hárman oklevelet nyerteik. Stanislav Eleőd Jusztina dicséretes, Kuszka Anna dicséretes, Romotra Emma elégséges eredménnyel. Az első tanulmányait az angolkisasszonyoknál végezte, a másik kettő *Kalocsa Róza* pesti leányiskolájában. — Már 1870, aug. 4.-én is volt képesítő-vizsgálat, de a jelölt elégtelen tudása miatt nem kapott oklevelet.

alakult át. 1907-ben átvette az állam az 1903-ban megnyílt Fröbel nőegyleti tanítónőképzőt, „miután költségeit eddig is az állam fizette” és lett belőle a mai VII. ker. állami tanítónőképző-intézet. Eleinte a Felsőerdősor-utca 3. számú bérházban volt elhelyezve, később az Érsek-utcában, majd a Szentkirályi és Baross-utcában és 1926. február óta a Damjanich-utca 43. sz. alatt.

1918-ig tehát 8 áll. tanítónőképzőnk volt és ugyanakkor 22 áll. tanítóképző-intézetünk.

A már említett öt *rom. kath. tanítónőképző volt*: 1. *Pest* (IV. ker. angolkisasszonyok), 2. *Nagyvárad*, 3. *Szatmárnémeti*, 4. *Kassa*, 5. *Sopron* (Orsolyarend). 1869-ben megnyílt a *kalocsai*, 1874-ben az *egri*, 1875-ben a *kőszegi*, 1880-ban a *temesvári*, 1887-ben a *Ranolder-intézet* (nyilvánossági jogot 1893-ban nyert). 1893-ban *Pozsonyban*, 1894-ben *Veszprémben*, 1895-ben *Nagyszombatban* és *Pécsett*, 1896-ban *Nagyszebenben*, 1899-ben *Debrecenben* (Svetics-intézet) és Sopronban (Isteni Megváltó rend), 1901-ben *Szegeden*, 1903-ban *Pápán*, 1913-ban *Kiskunfélegyházán*, 1918-ban *Kecskeméten* és *Kisvárdán* nyílt meg róm. kath. tanítónőképző. 1918-ban tehát a róm. kath. felekezeteknek volt 22 tanítónőképző-intézete (és 11 tanítóképzője).

A *gör. kath-ok* 1902-ben *Ungváron* (magyar, részben ruthén tanítási nyelvű) és 1914-ben *Lúgoston* (magyar-oláh tanítási nyelvű) nyitottak tanítónőképzőt.

A *gör. kel. oláhok* 1889-től *Karánsebesen*, a tanítóképzővel kapcsolatban, képezték a tanítóóket, a *gör. kel. szerbek Zomborban*, 1873-tól kezdve, a népoktatási törvény intencióival szemben, a tanítókat együtt képezték a tanítóókkal és csak 1902-ben sikerült a két képzőt szétválasztani.

A *református* tanítónőképzők aránylag későn keletkeztek, mert a református egyház csak későn kezdett tanítói állásra nőket alkalmazni. Az első ref. tanítónőképző 1899-ben *Debrecenben*, a második 1902-ben *Pápán*, a harmadik 1903-ban *Szatmárnémetiben*, a negyedik 1905-ben *Nagyváradon*, az ötödik 1918-ban *Kecskeméten* létesült.

Evangélikus tanítónőképző nyílt meg 1903-ban *Segesvárott*, német tanítási nyelvvel és 1917-ben *Szarvason*. Ez utóbbi helyen az ev. tanítóképző alakult át tanítónőképzővé.

Az első *egyleti* tanítónőképző-intézet 1894-ben nyílt meg Budapesten, nyilvánossági joggal. Ez az Országos Nőképzőegyesület budapesti tanítónőképzőintézete volt, melyhez 1903-ban a *Fröbel Nőegylet* budapesti, államilag segélyezett, nyilvános jogú tanítóóképzőintézete járult. Az állam az elsőt átvette, lett belőle a budapesti szegényháztéri óvónőképzőintézet, a másodikból, mint már fentebb írtam, lett a VII. ker. állami tanítónőképző-intézet.

Magán tanítónőképző-intézet 1877-ben kettő is nyílt meg. A *Fábry-éle Rimaszombatban* és a *Keméndyné-éle Szegeden*. Ezek közül a Keméndyné-féle egy év múlva megszűnt, a Fábry-féle igen kevés növendékkel, 1881-ig fennállott.

Az 1918-ig fennállott tanítónőképző-intézetekről a 19. oldalon levő kimutatást állítottam össze.

Az ország megcsonkítása következtében elveszítettünk 33 elemi iskolai tanító- és 18 elemi iskolai tanítónőképző-intézetet.³⁸ De újak is nyíltak. Csonka Magyarországon jelenleg 48 tanító- és tanítónőképző-intézet működik és pedig állami tanítóképző-intézet 9; *állami tanítónőképző-intézet* 4; *róva.*, kath. tanítóképző-intézet 6; *róm. kath. tanítónőképző-intézet* 19; ref. tanítóképző-intézet 2; *ref. tanítónőképző-intézet* 4; ev. tanítóképző-intézet 2; *ev. tanítónőképző-intézet* 1; izr. tanítóképző-intézet 1. Azaz van 28 tanítónőképző-intézetünk.

Állami tanítónőképző-intézetek: Budapest II., *Budapest* VII., *Győr* és a *pozsonyi* tanítónőképző-intézet, mely a cseh megszállás miatt *Cinkotán* működik.³⁷

Róm. kath. tanítónőképző-intézetek: Budapest (*Angolkisasszonyok* IV. Váci-utca), *Budapest* (*Ranolder-intézet*, Irgalmas nővérek, IX. Gyep-utca 23.), *Debrecen* (Svetits intézet), *Dombóvár* (Szt. Orsolyarend),³⁸ *Eger* (érseki, Angolkisasszonyok), *Esztergom*³⁹ (érseki, irgalmas nővérek), *Győr*⁴⁰ (Szt. Orsolyarend), *Kalocsa* (érseki, Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérek), *Kecskemét* (Angolkisasszonyok), *Kiskunfélegyháza* (Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek), *Kisvárd*a (Szent Orsolyarend), *Kőszeg* (Szent Domonkosrend) *Miskolc* (Irgalmas nővérek),⁴¹ *Pápa* (Pauli Szent Vincéről elnevezett Irgalmas nővérek), *Pécs* (Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérek), *Sopron* (Isteni Megváltó leányai), *Sopron* (Szent Orsolyarend), *Szeged* (Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérek), *Veszprém* (Angolkisasszonyok).

³⁶ *Buday László: Megcsonkított Magyarország.* Budapest, 1921. 247. 1.

³⁷ Vall. és közokt. miniszter 186306/1919. számú rendelete. Tabódy Ida igazgatónő szíves közlése.

³⁸ Új. 1927-ben nyílt meg.

³⁹ Új. A szatmári róm. kath. tanítónőképzőből alakult.

⁴⁰ Új. 1929/30-ban nyílik meg a IV. osztálya.

⁴¹ Új. 1927-ben nyílt meg.

Kimutatás az 1918-ig fennállott tanítónőképzőkről.

Az intézet helye és jellege	A tanítás nyelve	Alapítva	Megszűnt	Az intézet helye és jellege	A tanítás nyelve	Alapítva	Megszűnt
<i>a) Állami</i>				18. Sopron (M.)*	„	1899	—
1. Budapest II.*	m.	1869	—	19. Szatmár*	„	1857	+
2. Budapest VI.*	„	1875	1884	20. Szeged*	„	1901	—
3. Budapest VII.	„	1907	—	21. Temesvár*	„	1880	+
4. Eperjes*	„	1899	+	22. Veszprém*	„	1894	—
5. Győr*	„	1875	—	<i>c) Gör. kath.</i>			
6. Kolozsvár*	„	1870	+	1. Lugos*	m. o.	1914	+
7. Pozsony*	„	1871	+	2. Ungvár*	m.	1902	+
8. Sepsiszentgyörgy*	„	1900	+	<i>d) Ref.</i>			
9. Szabadka*	„	1871	+	1. Debrecen*	m.	1899	—
<i>b) Róm. kath.</i>				2. Kecskemét*	„	1918	—
1. Budapest IV.*	m.	1856	—	3. Nagyvárad*	„	1905	+
2. Budapest IX.*	„	1887	—	4. Pápa*	„	1902	—
3. Debrecen*	„	1899	—	5. Szatmár*	„	1903	+
4. Eger*	„	1874	—	<i>e) Evang.</i>			
5. Félégyháza*	„	1913	—	1. Segesvár*	n	1903	+
6. Kalocsa*	„	1869	—	2. Szarvas*	m.	1917	—
7. Kassa*	„	1860	+	<i>f) Gör. kel.</i>			
8. Kecskemét*	„	1918	—	1. Zombor	szerb	1873	+
9. Kisvárdá*	„	1918	—	<i>g) Egyleti</i>			
10. Kőszeg*	„	1875	—	1. Budapest (Orsz. Nőképző)	m.	1894	1905
11. Nagyszében*	„	1896	+	2. Budapest (Fröbel)	m.	1903	1907
12. Nagyszombat*	„	1895	+	<i>h) Magán</i>			
13. Nagyvárad*	„	1858	+	1. Rimaszombat	m.	1877	1881
14. Pápa*	„	1903	—	2. Szeged	„	1877	1878
15. Pécs*	„	1895	—				
16. Pozsony*	„	1893	+				
17. Sopron (O.)*	m.	1864	—				

Jelmagyarázat: m = magyar, n = német, o = oláh, sz = szerb, t = tót, + = megszállott terület. *) Bennlakással kapcsolatos köztartással vagy nevelőintézettel volt egybekötve.

*Ref. tanítónőképző-intézetek: Debrecen, Kecskemét, Pápa, Nyíregyháza.*⁴²

Ev. tanítónőképző-intézet: Szarvas.

Izr. tanítónőképző-intézet nincs. Tervbe van véve, hogy a jövő» tanévben Miskolcon fog egy megnyílni, egyelőre csak az I. osztálya.

Községi tanítónőképző-intézet nincs és nem is volt.

A már említett nevelőnőképző-intézet, melyet 1884-ben a be-szüntetett budapesti VI. kerületi tanítónőképző-intézet helyett állított fel az állam, 1893-ig az Erzsébet nőiskolával, attól kezdve megszűnéséig, 1922-ig, a II. ker. áll. tanítónőképző-intézettel volt kapcsolatban. Az 1887. évi vallás- és közoktatásügyi miniszteri jelentés részletesen ismerteti a nevelőnőképző-intézet célját, szervezetét, tantervét, képe-sítő-vizsgálati szabályzatát pedig a 22729/1889. és a 31068/1898, számú miniszteri rendeletek állapították meg.

Az egyes időszakokban fennállott tanítónőképzőintézetek szá-mát az alábbi táblázatból láthatjuk és számukat összehasonlíthat-juk az ugyanakkor fennállott tanítónőképzők számával is.

Mikor?	A tanítóképzők száma								A tanítónőképzők száma								A képzők száma
	áll.	r. kath.	g. kath.	g. kel.	ref.	ev.	izr.	összesen	áll.	r. kath.	g. kath.	g. kel.	ref.	ev.	egyleti v. magán	összesen	
1868	—	15	3	3	3	9	1	34	—	5	—	—	—	—	—	5	39
1875	16	14	4	3	3	8	1	49	4	7	—	1	—	—	—	12	61
1880	17	14	4	4	4	9	1	53	6	8	—	1	—	—	1	16	69
1890	17	14	4	4	4	10	1	54	5	9	—	1	—	—	—	15	69
1900	18	11	5	4	3	6	1	48	6	7	—	1	1	—	1	26	74
1914	19	11	5	4	3	6	1	49	8	20	2	1	4	1	—	36	85
1918	22	11	5	4	3	5	1	51	8	22	2	1	5	2	—	40	91
1929	9	6	—	—	2	2	1	20	4	19	—	—	4	1	—	28	48

A tanító- és tanítónőképző-intézetekről térképet állítottunk össze. Ez a térkép a megszállott területeken az 1918. évi, a csonka ország területén az 1929. évi állapotokat mutatja.

⁴² Új. 1928/29-ben nyílt meg.

A magyar tanító- és tanítónőképző-intézetek 1868. előtt két évfolyamnak voltak; az 1868. évi népoktatási törvény kötelezőleg 3 évfolyamúakká tette őket. A felekezeti képzők egy része a törvény meghozása után csak 10 év múlva tért át a három évfolyamban történő tanító- és tanítónő-képzésre. Alighogy ez minden képzőnél keresztülvitetett, a három évfolyam kevésnek bizonyult a tanító- és tanítónőképzéssel szemben támasztott kívánságok teljesítésére. Szükségessé vált a négy évfolyamúvá való átalakítás.⁴³ Ennek főoka a növendékek előképzettségének hiánya, továbbá a koruk és az értelmi fejlettségük miatt tapasztalt hiányok. Ezért a miniszter 1881-ben rendeletileg négy évfolyamúakká tette a képzőket. És pedig előbb a tanítónő- és csak azután a tanítóképző-intézeteket. A tanítónő-képzőkre vonatkozó 655/1881. számú vall. és közoktatásügyi miniszteri rendeletből jellemzőül közlöm a következő részletet:

„... Elhatároztam, hogy a mostan gyakorlatban levő három évre szabott tanfolyamot négy éves tanfolyamra kiterjesztem, illetőleg a törvény által megszabott három éves tanfolyam elé egy előkészítő osztály felállítását rendelem el, különösen oly végből, hogy a belépő növendékek ezen előkészítő osztályban a tanulás és tanulhatóság helyes útjára vezettessenek, hogy ezen előkészítés után, a törvényben a tanulásra kiszabott három év alatt, pályájukra elméletileg és gyakorlatilag alaposan kiképeztessenek.”

Az alaptörvény három évfolyamú intézetet mond ki, a négy évfolyamú csak rendeleten alapult és bár az állami képzők azonnal áttértek a négy évfolyamú képzésre, az autonóm egyházak, részint anyagi okokból is, lassan tudtak a rendeletnek eleget tenni. A tanítónő-képzőknél általában még gyorsabban ment végbe, mint a fiú-képzőknél. 1894-ig már minden tanítónőképző-intézet négy évfolyamúvá lett. Igaz, hogy sok esetben csak váltakozó évfolyamokkal. Részben azért, mert a más iskolával is kapcsolatos zárdai tanítónő-képzőkben nem volt hely az osztályok számára, másrészt, mert megfelelő tanárok sem álltak rendelkezésre. Így például 1894/95-ben Egerben csak a IV., Kassán az I. és IV., Kőszegen az I. és III., Pozsonyban az I. és II., Veszprémben az I. osztály állott fenn. Természetesen az első idők tanítónőképző-intézetei az ideális tanítónőképzőktől még messze voltak. Sok szervezeti, tantervi javításon, felszerelési és fejlesztési pótláson kellett keresztül menniük. A képzés mindinkább hozzásimult a tanítónőktől megkívánt elméleti és gyakorlati ismeretekhez. A kiadott tanterveket⁴⁴ mind egy gondolat vezette: „A tanítói szakműveltség fontosságát elismerve mindent megteszek, hogy a tanító- és tanítónő-képzés egészséges alapon és a kor követelményei szerint történjék.”⁴⁵ Természetesen minden oldalról merültek fel kívánságok, melyek a képzőket és a növendékek képzését meg akarták javítani.

⁴⁴ Sok országban még most is három évig tart a tanítónő képzése.

1. 1868—1877. 2. 1877—1881. 3. 1881—1902, 4. 1902—1911.

⁴⁵ V. K. M. jelentése az 1891. évről.

Elvi jelentőségű, fontos kérdések voltak ezek,⁴⁶ amelyekről a miniszteri jelentés megállapítja, hogy „... a reformokkal szemben az érdekelt tényezők véleménye is nagyon elágazó. Nem is annyira a rendszer, mint a részletek javítására és tökéletesítésére van szükség.” Ez a jóslatszerű megállapítás 30 éven át elv maradt. A tanítóképzés rendszerében változás nem történt, „... de a tanítóképzés folytonos javítása, úgy az állami, mint a felekezeti képzőkben, a minisztérium gondoskodásának tárgyát képezte.”⁴⁷

Ami javítani való volt, azt a kiadott tantervek, részletes utasítások és minden tanítónőképző-intézetnek gyakorló-elemi iskolával való ellátása által igyekeztek pótolni. A tanítónőképzésben azonban szervezeti változás, a 60 évvel ezelőtt elfogadott alaptörvény óta nem történt. Az évfolyamok száma emelkedett. Az 1920. évi 86.377—VIII-b. számú vall. és közoktatásügyi min. rendelet a tanító- és tanítónőképzést hat évfolyamúvá tette, de az 1923. évi 81.986/VL számú miniszteri rendelet a képzés idejét *öt évfolyamban* állapította meg. „A tanítóképző-intézeteket öt évesre szerveztem át. A tervezetben korábban megállapított hat esztendő sok lett volna, a korábbi négy esztendő pedig nem volna elég. Azt hiszem, hogy öt év alatt fel tudja dolgozni azt a tananyagot, amelyet a népiskola folyvást emelkedő igényei mellett a tanítóképzőkben tényleg fel kell dolgozni.”⁴⁸

Azóta a képzés a fenti rendelettel együtt kiadott tanterv és a 42500/1925. szám alatt kiadott utasítás szerint történik. A tanító- és tanítónőképesítés pedig a 32891/1925. számú rendelettel kiadott képesítővizsgálati szabályzat alapján.

Minden tanév végén osztályvizsgálat van és a növendék félévkor, február 1-én, *Értesítő*, évvégén pedig *osztálybizonyítványt* kap. Az öt év elvégzése után képesítő-vizsgálatot kell tenni, mely két részből áll: 1. *írásbeli* képesítő-vizsgálat neveléstudományból, magyar irodalomból és mennyiségtanból; 2. *szóbeli* képesítő-vizsgálat hittanból, nevelés- és tanítástanból, neveléstörténelemből, szerveztanból, magyar nyelv és irodalomból, történelemből, alkotmánytanból, földrajzból és tanítási gyakorlatból. Az óratervben felsorolt többi tárgy osztályzata az osztálybizonyítványokból vétetik át az oklevélbe.

⁴⁶ *Dániel Márton*: Jelentés a tanítóképzésről és a tanítókról az országgyűlés közoktatási bizottságának. Budapest, 1889. 32—48. 1.

⁴⁷ V. K. M. jelentése az 1889. évről.

⁴⁸ *Gróf Klebelsberg Kuno* vall. és közoktatásügyi miniszternek a képviselőházban 1925 február 20-án tartott beszédéből. — Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916—1926. Budapest, 1927. 535. 1.

Az idézett rendelet szerint a tanító- és tanítónőképző-intézetek tantárgyai és azok óraszámja az egyes osztályokban a következő:

Sorszám	Tantárgy	Osztály, óraszám					Aheti órák összege
		I.	II.	III.	IV.	V.	
1.	Hit- és erkölcsstan	2	2	2	2	2	10
2.	Neveléstudomány: Test- és élettan	—	2	—	—	—	13
	Lélektan és logika	—	—	3	—	—	
	Nevelés- és tanítástan	—	—	—	4	—	
	Neveléstörténelem	—	—	—	—	3	
	Szervezettan	—	—	—	—	1	
3.	Nevelési és tanítási gyakorlat	—	—	—	2	7	9
4.	Magyar nyelv és irodalom	4	3	3	2	2	14
5.	Német nyelv	2	2	2	2	2	10
6.	Történelem	2	2	2	2	—	8
7.	Alkotmány	—	—	—	—	2	2
8.	Földrajz	2	2	2	1	—	7
9.	Mennyiségtan	3	3	2	2	2	12
10.	Természetráajz és kémia	3	3	3	2	—	11
11.	Fizika	—	—	—	2	3	5
12.	Egészségtan	—	—	—	—	2	2
13.	Gazdasági ismeretek	2	2	2	2	—	8
14.	Közgazdaságtan	—	—	—	—	2	2
15.	Rajz és szépírás	3	2	2	2	2	11
16.	Ének és zene	3	3	2	2	2	12
17.	Kézimunka	2	2	1	—	—	5
18.	Testgyakorlás	2	2	2	2	2	10
	Összesen	30	30	30	30	30	150

Ehhez rendszeren még a karének, játék-délután, esetleg még különböző rendkívüli tárgyak járulnak, A tanítónőképzők heti óraszámja tehát elég magas.

A tanítónőképző-intézetek, a növendékek és az oklevelet nyertek száma.

Az év *)	A tanítónőképző-intézetek és a növendékek száma							Összesen	A tanítónőképző-intézeti növendékek vallás szerint							Tanítónői oklevelet nyertek száma
	áll.	r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	egyévi v magán		r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	unit.	izr.	
1867	—	5	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	60
	—	119	—	—	—	—	—	119	—	—	—	—	—	—	—	
1868	—	5	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	50
	—	101	—	—	—	—	—	101	—	—	—	—	—	—	—	
1869	—	5	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	60
	—	121	—	—	—	—	—	121	—	—	—	—	—	—	—	
1870	1	6	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	60
	26	144	—	—	—	—	—	170	—	—	—	—	—	—	—	
1871	4	6	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	100
	182	165	—	—	—	—	—	347	—	—	—	—	—	—	—	
1872	3	6	—	—	—	—	—	9	263	5	1	12	21	5	30	98
	144	193	—	—	—	—	—	337	—	—	—	—	—	—	—	
1873	4	6	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	115
	380	214	—	—	—	—	—	594	—	—	—	—	—	—	—	
1874	4	6	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	129
	486	260	—	—	—	—	—	746	—	—	—	—	—	—	—	
1875	4	7	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—	—	—	—	307
	528	330	—	—	—	—	—	858	—	—	—	—	—	—	—	
1876	6	8	—	—	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	204
	627	361	—	—	—	—	—	988	—	—	—	—	—	—	—	
1877	6	8	—	—	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	304
	742	396	—	—	—	—	—	1138	—	—	—	—	—	—	—	
1878	6	8	—	1	—	—	2	17	—	—	—	—	—	—	—	318
	743	401	—	36	—	—	40	1220	—	—	—	—	—	—	—	
1879	6	8	—	1	—	—	1	16	—	—	—	—	—	—	—	371
	740	409	—	40	—	—	9	1198	—	—	—	—	—	—	—	
1880	6	8	—	1	—	—	1	16	—	—	—	—	—	—	—	372
	723	431	—	51	—	—	4	1272	—	—	—	—	—	—	—	
1881	6	9	—	1	—	—	1	17	—	—	—	—	—	—	—	387
	632	441	—	48	—	—	1	1124	—	—	—	—	—	—	—	
1882	6	9	—	1	—	—	—	16	627	15	79	62	53	9	137	281
	503	411	—	68	—	—	—	982	—	—	—	—	—	—	—	
1883	5	9	—	2	—	—	—	16	610	11	67	68	54	7	147	312
	526	383	—	55	—	—	—	964	—	—	—	—	—	—	—	
1884	5	9	—	2	—	—	—	16	588	18	73	70	65	5	140	317
	485	411	—	63	—	—	—	959	—	—	—	—	—	—	—	
1885	5	9	—	2	—	—	—	16	622	9	99	66	63	4	138	311
	471	435	—	95	—	—	—	1001	—	—	—	—	—	—	—	
1886	5	9	—	2	—	—	—	16	621	16	58	65	69	6	142	246
	490	436	—	51	—	—	—	977	—	—	—	—	—	—	—	
1887	5	9	—	1	—	—	—	15	705	12	53	85	71	5	147	267
	526	513	—	39	—	—	—	1078	—	—	—	—	—	—	—	
1888	5	9	—	1	—	—	—	15	723	9	69	86	77	3	120	354
	544	485	—	58	—	—	—	1087	—	—	—	—	—	—	—	

*) Az öt évfolyamú képzésre való áttérés miatt adatott ki ilyen kevés oklevél.

Az év	A tanítónőképző-intézetek és a növendékek száma							Összesen	A tanítónőképzőintézeti növendékek vallás szerint							Tanítónői oklevelet nyertek száma	
	áll.	r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	egyleti v. magán		r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	unit.	izr.		
1889	5 512	9 496	—	1 74	—	—	—	15 1082	698	7	86	84	64	3	140	260	
1890	5 488	9 546	—	1 84	—	—	—	15 1118	727	6	92	71	88	3	131	357	
1891	5 503	9 559	—	1 87	—	—	—	15 1149	733	13	96	91	59	4	153	372	
1892	5 546	9 622	—	1 109	—	—	—	15 1277	880	11	116	66	65	4	135	310	
1893	5 559	9 637	—	1 128	—	—	—	15 1324	865	32	136	92	61	5	133	354	
1894	5 636	11 751	—	1 124	—	—	—	17 1511	1040	14	138	104	69	9	137	349	
1895	5 631	14 920	—	1 114	—	—	1 79	21 1744	1195	19	129	135	90	11	165	479	
1896	5 667	15 1117	—	1 97	—	—	1 60	22 1941	1409	19	118	135	109	18	133	483	
1897	5 673	15 1300	—	1 149	—	—	1 52	22 2204	1504	28	171	208	123	21	149	487	
1898	5 733	15 1434	—	1 125	—	—	1 43	22 2335	1628	25	148	238	130	19	147	655	
1899	5 838	15 1689	—	1 151	—	—	1 67	22 2745	1883	48	175	278	162	29	170	639	
1900	6 1019	17 1972	—	1 140	1	—	1 109	26 3252	2219	60	175	342	209	25	222	844	
1901	7 1120	18 2214	—	1 146	1	—	1 140	28 3677	2563	64	172	399	237	32	210	897	
1902	7 1173	18 2447	—	1 141	1	—	1 158	28 3990	2738	71	175	486	227	28	255	1135	
1903	7 1214	19 2531	1	1 36	1 130	2	—	1 114	31 4194	2827	92	165	559	254	27	270	1234
1904	7 1316	19 2464	1	1 37	1 128	3	1	2 277	34 4481	2900	106	174	643	293	30	335	1235
1905	7 1318	19 2405	1	1 80	1 112	3	1	2 227	34 4489	2872	123	150	694	286	30	334	1259
1906	7 1508	19 2651	1	1 95	1 98	4	1	1 48	34 5045	3194	148	149	776	319	32	427	1252
1907	7 1396	19 2592	1	1 87	1 85	4	1	1 52	34 4834	3191	128	127	672	316	32	368	1205
1908	8 1338	19 2538	1	1 74	1 81	4	1	—	34 4536	2985	138	119	672	306	26	290	1246
1909	8 1204	19 2566	1	1 83	1 72	4	1	—	34 4455	2923	149	101	684	313	22	263	1010
1910	8 1152	19 2575	1	1 77	1 57	4	1	—	34 4411	2956	140	103	659	286	27	240	1108

Az év	A tanítónőképző-intézetek és a növendékek száma							Összesen	A tanítónőképző-intézeti növendékek vallás szerint							Tanítónői oklevelet nyertek száma
	áll.	r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	egyleti v. magán		r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	unit.	izt.	
1911	8 1151	19 2512	1 73	1 75	4 505	1 69	— 34 4385	3847	137	118	682	287	23	211	951	
1912	8 1144	19 2584	1 73	1 81	4 509	1 77	— 34 4468	2978	142	143	683	313	22	187	1091	
1913	8 1156	20 2760	1 75	1 106	4 537	1 84	— 35 4718	3183	157	165	691	333	24	165	1078	
1914	8 1205	20 2848	1 119	1 119	4 563	1 76	— 35 4930	3277	177	201	713	353	30	179	1072	
1915	8 1308	20 3013	2 184	1 127	4 567	1 87	— 36 5286	3476	214	210	757	371	27	231	1103	
1916	8 1415	20 3339	2 262	1 125	4 687	1 99	— 36 5927	3779	274	262	867	459	31	255	1236	
1917	8 1601	20 3731	2 312	1 165	4 693	1 100	— 36 6602	4234	319	290	964	498	27	270	1389	
1918	8 1675	20 3902	2 187	1 125	5 741	2 208	— 38 6838	4437	267	211	1053	588	24	258	1301	
1919	3 703	14 2002	—	—	3 310	1 110	— 21 3125	2232	46	9	447	244	6	141	746	
1920	4 797	14 1903	—	—	3 315	1 125	— 22 3140	2215	39	1	493	268	2	122	837	
1921	4 748	15 1783	—	—	3 323	1 115	— 23 2969	2091	193	3	368	237	2	75	809	
1922	4 687	15 1364	—	—	3 290	1 70	— 23 2411	1664	54	22	428	189	—	54	750	
1923	4 672	16 1168	—	—	3 246	1 46	— 24 2132	1497	66	3	416	105	1	44	782	
1924	4 560	16 1036	—	—	3 190	1 31	— 24 1817	1388	49	4	265	76	10	25	39*	
1925	4 669	16 1391	—	—	3 279	1 42	— 24 2381	1725	49	6	456	101	1	43	428	
1926	4 702	17 1610	—	—	3 315	1 58	— 25 2685	1956	58	7	502	110	2	50	348	
1927	4 755	17 2081	—	—	3 393	1 96	— 25 3325	2434	72	5	592	168	2	52	477	
1928	4 818	19 2613	—	—	3 460	1 133	— 27 4024	2980	79	11	662	224	4	64	519	
1929	4 915	19 3123	—	—	4 578	1 154	— 28 4770	3539	92	6	775	270	6	82	670	

A tanítónőképzőintézeti növendékek kimutatása 1927/28. évről.

Sorszám	Az intézet	A növendékek létszáma								Tanítói oklevelet nyert	A növendékek vallás szerint						
		I.	II.	III.	IV.	V.	magán-tanuló	össze-	r. k.		g. k.	g. kel.	ref.	ev.	unit.	izr.	
Allami tanítónőképző-intézetek																	
1.	Budapest II.	37	30,35	34,32	33	37	4	242	30	167	8	3	38	24	—	2	
2.	Budapest VII.	36,38	34	33,35	35	35	10	254	41	150	6	3	59	18	3	15	
3.	Cinkota	36	34	33	31	31	—	165	31	120	7	—	24	14	—	—	
4.	Győr	36	32	36	24	29	—	157	29	126	—	—	17	13	—	1	
Allamiakban		181	165	203	129	132	14	818	131	563	21	6	138	69	3	18	
Róm. kath. tanítónőképző-intézetek																	
1.	Bpest (Angol k. a.)	50	50	43	37	40	7	227	47	226	—	—	1	—	—	—	
2.	Bpest (Ranolder i.)	50	42	35	31	29	—	187	29	184	2	—	1	—	—	—	
3.	Debrecen (Svetics I.)	54	47	33	16	16	—	166	17	133	13	—	13	2	—	5	
4.	Dombóvár	42	—	—	—	—	—	42	—	34	2	—	1	2	—	3	
5.	Eger	37,37	35	37	30	31	—	207	30	184	3	1	15	1	—	6	
6.	Esztergom	52	41	30	23	15	—	161	15	150	4	—	4	2	—	1	
7.	Győr	37	37	—	—	—	—	74	—	67	1	—	1	5	—	—	
8.	Kalocsa	44	34	30	25	16	—	149	14	148	1	—	—	—	—	—	
9.	Kecskemét	43	39	20	19	18	—	139	18	129	3	—	4	2	—	1	
10.	Kiskunfélegyháza	41	36	31	21	18	—	147	15	137	—	—	3	3	—	4	
11.	Kisvárd	53	30	32	23	14	—	152	14	92	18	—	28	2	—	12	
12.	Kőszeg	41	34	39	17	22	1	154	23	148	—	—	4	2	—	—	
13.	Miskolc	48	—	—	—	—	—	48	—	43	4	—	1	—	—	—	
14.	Pápa	42	38	17	17	19	—	133	19	133	—	—	—	—	—	—	
15.	Pécs	39	31	23	14	17	—	124	17	119	1	—	4	—	—	—	
16.	Sopron (Ist. Megv.)	34,32	32	9	15	15	2	139	15	128	—	—	1	9	—	1	
17.	Sopron (Orsolyar.)	35	16	13	11	13	—	88	13	77	1	1	1	8	—	—	
18.	Szeged	43	44	38	25	20	—	170	20	157	1	3	7	2	—	—	
19.	Veszprém	33	23	14	19	17	—	106	17	99	2	—	5	—	—	—	
Róm.kath.összesen		887	609	444	343	320	10	2613	323	2385	56	5	94	40	—	33	
Ref. tanítónőképző-intézetek																	
1.	Debrecen	43	40	33	26	23	—	165	23	3	—	—	154	2	—	6	
2.	Kecskemét	43	43	36	36	23	—	181	23	1	—	—	168	9	—	3	
3.	Pápa	42	31	14	17	10	—	114	10	8	—	—	89	12	1	4	
Ref. összesen		128	114	83	79	56	—	460	56	12	—	—	411	23	1	13	
Ev. tanítónőképző-intézet																	
1.	Szarvas	44	41	24	10	8	—	133	9	20	2	—	19	92	—	—	
Összesen		1240	929	754	561	516	24	4024	519	2980	79	11	662	224	4	64	

A tanítónőképzőintézeti növendékek kimutatása 1928/29. évről.

Sorszám	Az intézet	A növendékek létszáma							Tanítói oklevelet nyart*	A növendékek vallás szerint						
		I.	II.	III.	IV.	V.	magán-tanuló*	össze-sen		r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	unit.	izr.
Állami tanítónőképző-intézetek																
1.	Budapest II.	40	37	65	66	34	—	242	34	173	6	—	40	20	—	3
2.	Budapest VII.	81	73	36	67	71	8	336	76	202	10	3	66	31	3	21
3.	Cinkota	40	31	35	30	32	—	168	32	117	7	—	28	16	—	—
4.	Győr	35	33	36	36	29	—	169	29	133	1	—	18	15	—	2
	Allamiakban	196	174	172	199	166	8	915	171	625	24	3	152	82	3	26
Róm. kath. tanítónőképző-intézetek																
1.	Bpest (Angol k. a.)	50	50	47	40	47	—	234	47	234	—	—	—	—	—	—
2.	Bpest (Ranolder i.)	55	51	43	40	38	—	227	38	226	—	—	—	1	—	—
3.	Debrecen (Svetics i.)	45	46	43	33	18	—	185	18	155	15	—	9	2	—	4
4.	Dombóvár	46	42	—	—	—	—	88	—	75	—	—	2	4	—	7
5.	Eger	56	59	35	36	40	—	226	40	197	1	—	20	1	—	7
6.	Esztergom	71	54	39	27	28	—	219	28	206	4	—	5	2	—	2
7.	Győr	40	39	38	—	—	1	118	—	107	2	—	2	7	—	—
8.	Kalocsa	41	41	35	30	27	—	174	27	173	—	—	1	—	—	—
9.	Kecskemét	42	42	37	20	22	—	163	22	150	6	—	4	2	—	1
10.	Kiskunfélegyháza	45	37	34	28	20	—	164	20	159	1	—	2	—	1	1
11.	Kisvárd	40	50	26	34	24	—	174	24	110	21	—	26	3	—	14
12.	Kőszeg	48	36	36	38	18	—	176	18	171	—	—	4	1	—	—
13.	Miskolc	49	47	—	—	—	—	96	—	83	7	—	5	1	—	—
14.	Pápa	42	38	36	17	17	—	150	17	150	—	—	—	—	—	—
15.	Pécs	47	36	24	21	20	—	148	20	143	1	—	3	—	—	1
16.	Sopron (Ist. Megv.)	46	58	33	8	18	—	163	18	156	—	—	—	6	—	1
17.	Sopron (Orsolya r.)	36	32	14	11	15	—	108	15	95	2	1	—	8	—	2
18.	Szeged	45	45	43	35	27	—	195	27	184	2	2	6	1	—	—
19.	Veszprém	30	24	27	13	21	—	115	21	107	4	—	3	1	—	—
	Róm. kath. összesen	874	827	590	431	400	1	3123	400	2881	66	3	92	40	1	40
Ref. tanítónőképző-intézetek																
1.	Debrecen	40	40	43	34	32	—	189	32	2	—	—	180	4	1	2
2.	Kecskemét	41	42	46	35	37	—	201	37	—	—	—	188	10	—	3
3.	Pápa	40	43	33	14	16	—	146	16	7	—	—	111	19	1	8
4.	Nyiregyháza	42	—	—	—	—	—	42	—	5	1	—	33	1	—	2
	Ref. összesen	163	125	122	83	85	—	578	85	14	1	—	512	34	2	15
Ev. tanítónőképző-intézet																
1.	Szarvas	42	39	37	22	14	—	154	14	19	1	—	19	114	—	1
	Összesen	1275	1165	921	735	665	9	4770	670	3539	92	6	775	270	6	82

IV. FEJEZET.

A tanítónőképzőintézetí növendékekről.

A növendékek évenkénti létszáma. — Az oklevelet nyertek száma. — A növendékek száma az intézetek jellege szerint. — Felvétel a tanítónőképző-intézetekbe. — A növendékek tanulása, kimaradása. — A szülők foglalkozása. — Magánvizsgálat a tanítónőképző-intézetekben.

A tanítónőképző-intézetek növendékeinek létszámát és az oklevelet szerzetek számát a 31—35. lapon levő táblázatok mutatják.

A tanítónőképző-intézetbe felveendő növendékek számát eleinte semmiféle miniszteri rendelkezés nem korlátozta. Az állami intézetekben a létszámnak ugyan határt szabott az intézetek befogadó képessége és a segélyezésre rendelkezésre álló összeg, de egyébként a korlátozás legfeljebb annyira terjedt ki, hogy az igazgatótanácsok utasítottak csak jeles és jó előmenetelű növendékek felvételére.⁴⁹ A tanítóképző-intézetekben más volt a helyzet. Ott legtöbbször nem volt elég növendék. Azokban az években, mikor nagy volt a tanítóhiány, a miniszter az összes intézetek befogadó képességét megállapítva, kimutatta, hogy pl. 1893/94-ben, a meglévő 3016 tanítónövendéken felül, még 1186-ot lehetett volna felvenni, ha lett volna folyamodó.⁵⁰

A tanítónőképző-intézetek növendékeinek száma 1868-tól kezdve eleinte állandó és rohamos emelkedést mutatott. 1868-ban a növendékek száma 101, 1878-ban 1220. A 80-as évek elejétől 1894-ig az emelkedés megszűnik, sőt visszaesés van a létszámban. Ennek oka azokban a miniszteri rendeletekben keresendő, melyek a tanítónőképző-intézetekbe való felvételt megszigorították és korlátozták, a segélyezéseket pedig leszállították.⁵¹ Ezeknek a rendeleteknek az alapgondolata egyrészt az, hogy „úgy az állami, mint a felekezeti tanítónőképző-intézetek jóval több tanítónőt szolgáltattak, mint amennyire tényleg szükség van,” másrészt „a nőnevelés fellendülésének megfelelő elegendő leánynevelő-intézet nem lévén, sok szülő a tanítónőképző-intézeteket pusztán nevelőintézetnek tekintette.” A leányok tanítói pályára való törekvésének azonban nem lehetett ellenállni. Hiába voltak szigorító rendeletek, hogy a tanítónő-képzőkben

⁴⁹ V. K. M. 1879 júl. 10-én kelt 15727, sz. és 1880 aug. 27-én kelt 24161. sz. rendelete.

⁵⁰ V. K. M. jelentés az 1894. évről.

⁵¹ A vall. és közokt. miniszter 1880 máj. 29-én kelt 15584. sz. rendelete a tanítónőképzőbe felveendő növendékek számának korlátozásáról, 1880 aug. 27-én kelt 24161, sz. rendelete a segélyezések szigorításáról.

az osztályokban a növendékek létszáma 20, legfeljebb 25 lehet⁵³ és hogy csak a jeles tehetségűek bocsátandók felvételre.⁵³ Hiába rendelték el, hogy az állami tanítónőképzőbe való felvételi kérvényhez *reverzális* csatolandó, mely szerint a képesítést nyert legalább 5 évig tanítónői pályán fog működni, vagy a nevelésére fordított összeget köteles az államnak visszatéríteni.⁵⁴ A tanítónőképzők szaporítását a közhangulat kívánta. Számuk 1894-től 1904-ig 15-ről 34-re szaporodott, holott az alatt a tanítóképző-intézetek száma 52-ről 48-ra csökkent,

1894-től kezdve igen feltűnően nőtt a növendékek létszáma is. 1893-ban a tanítónőképző-intézetek növendékeinek létszáma 1324, 1897-ben 2204, 1900-ban 3252, 1903-ban 4194, 1915-ben 5286, 1918-ban 6838, A tanítónőképző-intézetek növendékeinek létszáma 1913-ban haladta meg először a tanítóképző-intézetek növendékeinek számát.⁵⁵ Ettől kezdve ez állandóan meg is maradt, Az 1908-tól 1913-ig tartó ingadozás oka a leányok számára megnyílt kereskedelmi iskolai tanfolyamokban és a leánygimnáziumok felállításában keresendő. Ez az ingadozás azonban csak múló jelenség volt, az emelkedés továbbra is megmaradt.

A miniszteri jelentések ugyan a rohamos emelkedést látva megállapították eleinte, hogy „a tanítónőképző-intézetek szaporítása nem képez szükségletet”,⁵⁶ majd hogy „a tanítónőképző-intézetek túltermelését szomorúan igazolja az állás nélkül lévők nagy száma.”⁵⁷ De ezek a megállapítások a tanítónőképző-intézetek fejlődését és benépesedését nem akadályozták meg. Erre az időre esik 3 állami, 11 róm. kath., 4 ref., 1 ev., 1—1 gör. kath. és gör. kel. tanítónőképző-intézet felállítása, továbbá, mint azt majd látni fogjuk, a tanítói állások nőikkel való betöltésének erős emelkedése.

A tanítónőképző-intézetekben a növendékek létszáma átlagban nagyobb volt, mint a tanítóképzőkben, A maximális létszámnál egy-egy állami tanítóképzőben átlagosan volt 2393: 18 = 133, a róm. kath. tanítóképzőkben 1176:11 = 107 növendék, A tanítónőképzőkben a legnagyobb létszámnál egy intézetre esett az államiaknál 1675: 8 = 209, a róm. kath. intézeteknél 3902: 20 = 195 növendék,

1890-ig az áll. tanítónőképző-intézetek növendékeinek létszáma volt a nagyobb, attól kezdve a róm. kath. tanítónőképzők, 1895-től a róm. kath. tanítónőképzőkben tanuló növendékek létszáma mindig több volt, mint az összes növendékek számának a fele, sőt pl, 1918-

⁵² V. K. M. 15580/1884. sz. rendelete.

⁵³ V. K. M. 1888. júl. 24-én kelt 29599. sz. rendelete.

⁵⁴ V. K. M. 11996/1891. sz. rendelete.

⁵⁵ A tanítóképző-intézetekben 4503, a tanítónőképzőkben 4718 növendék volt.

⁵⁶ V. K. M. jelentése az 1902. évről.

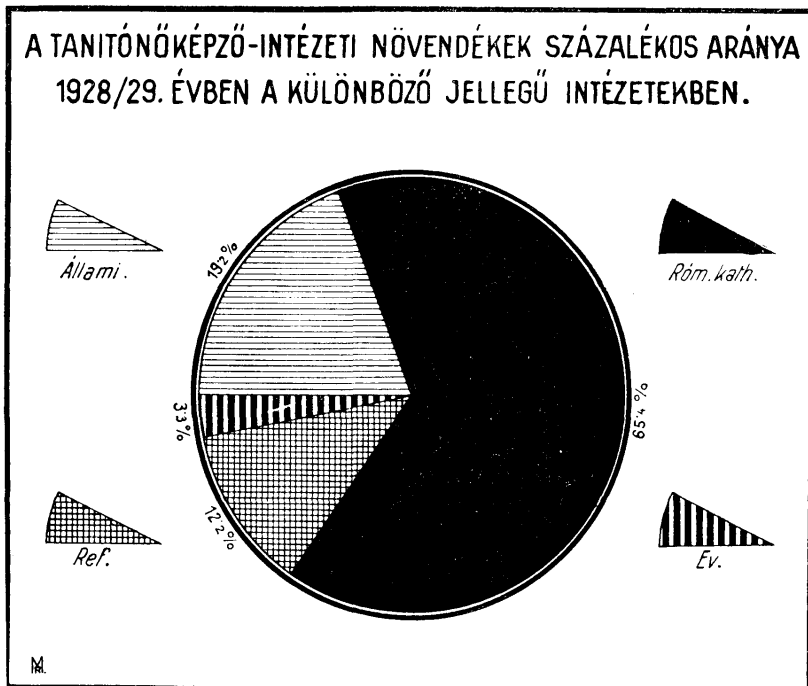
⁵⁷ V. K. M. jelentése az 1904. évről.

ban az összes tanítónőképző-intézeti növendékeknek 57%-a járt róm. kath. tanítónőképző-intézetekbe. Ez a szám 1918 után így alakult:

Mely évben	A növendékek közül				Mely évben	A növendékek közül			
	áll.	r. k.	ref.	ev.		áll.	r. k.	ref.	ev.
	tanítónőképzőbe hány % járt					tanítónőképzőbe hány % járt			
1918/19	22·6	64·0	9·9	3·5	1923/24	30·8	57·0	10·5	1·7
1919/20	25·4	60·6	10·02	3·98	1924/25	28·1	58·4	11·7	1·8
1920/21	25·2	60·04	10·9	3·86	1925/26	26·1	60·0	11·7	2·2
1921/22	28·4	56·4	12·3	2·9	1926/27	22·6	62·7	11·8	2·9
1922/23	31·5	54·8	11·5	2·2	1927/28	20·3	64·9	11·4	3·4

Az 1928/29. iskolai évben a tanítónőképző-intézeti növendékek százalékos arányszámát, az intézetek jellege szerint, a következő grafikus kép mutatja:

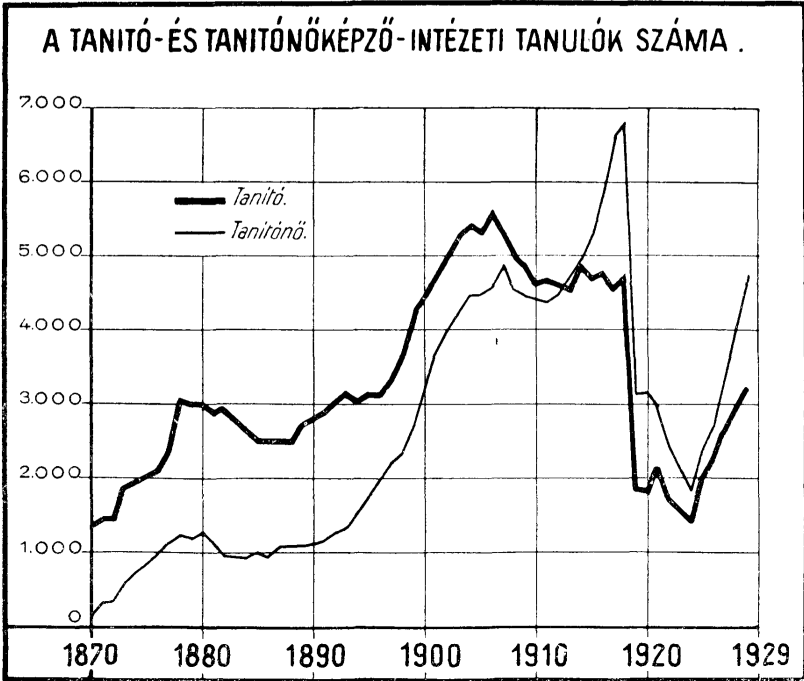
A TANÍTÓNŐKÉPZŐ-INTÉZETI NÖVENDÉKEK SZÁZALÉKOS ARÁNYA 1928/29. ÉVBEN A KÜLÖNBÖZŐ JELLEGŰ INTÉZETEKBEN.

(Rajzolta: Markos Rezső)

(Tervezte: Kiss József)

A tanítónőképzőintézeti növendékek százalékos aránya az 1928/29. évben, a különböző jellegű intézetekben.

(Rajzolta: Markos Rezső)

(Tervezte: Kiss József)

*A tanító- és tanítónőképzőintézeti növendékek számának változása
1870-től 1929-ig*

Ezek a számok feltűnően mutatják, hogy a két legnagyobb iskolafenntartó, az állam és a róm. kath. egyház. Továbbá, hogy az állami képzők növendékeinek száma, viszonyítva a róm. kath. tanítónőképzők növendékeinek számához, állandóan fogy, a róm. kath. képzőkben pedig a növendékek száma rohamosan emelkedik. Ennek oka, hogy az állami képzők száma állandóan négy maradt, a róm. kath. képzők száma pedig emelkedett és évfolyamaikat is mindig jobban benépesítették. A másik két iskolafenntartónál alig van észrevételezre érdemes változás. A szarvasi evangélikus képzőben volt év, amikor csak 31 növendék volt, ami nagyon kevés. Az utolsó évben a növendékek száma ott is százon felül emelkedett.

A tanítónőképző-intézeti növendékek számának emelkedését, összehasonlítva a tanítóképzők növendékeinek számával, grafikonon szemléltetjük.

Egy pár jellemző adatot kiragadunk belőle, amelyekből látható a tanítónőképző-intézeti tanulók számának állandó növekedése.

Mely évben	A növendékek száma		A tanítónő-jelöltek százalékos aránya	Mely évben	A növendékek száma		A tanítónő-jelöltek százalékos aránya
	tanító-képzőkben	tanítónőképzőkben			tanító-képzőkben	tanítónőképzőkben	
1869/70	1386	170	10·9 ⁰ / ₀	1899/900	4440	3252	42·3 ⁰ / ₀
1879/80	3002	1272	29·8 ⁰ / ₀	1904/5	5328	4489	45·7 ⁰ / ₀
1884/85	2506	1001	27·7 ⁰ / ₀	1913/14	4879	4930	50·3 ⁰ / ₀
1889/90	2821	1108	28·2 ⁰ / ₀	1917/18	4820	6838	58·7 ⁰ / ₀
1894/95	3125	1744	35·8 ⁰ / ₀	1927/28	2950	4024	57·7 ⁰ / ₀

Ugyanezen években az oklevelet nyert tanítók és tanítónők arányát az alábbi táblázat mutatja:

Mely évben	Oklevelet nyert		A tanítónők százalékos aránya	Mely évben	Oklevelet nyert		A tanítónők százalékos aránya
	tanító	tanító-nő			tanító	tanító-nő	
1869/70	211	60	22·2 ⁰ / ₀	1899/900	955	844	47 ⁰ / ₀
1879/80	819	372	31 ⁰ / ₀	1904/5	1355	1259	48 ⁰ / ₀
1884/85	751	311	29·2 ⁰ / ₀	1913/15	1060	1072	50·3 ⁰ / ₀
1889/90	839	357	30 ⁰ / ₀	1917/18	1035	1301	55·6 ⁰ / ₀
1894/95	920	479	34·2 ⁰ / ₀	1927/28	330	519	61·1 ⁰ / ₀

Felmerülhet az a kérdés, nem képeztünk és nem képezünk-e fölös számban tanítónőket? Erre a kérdésre a tanítónők számának tárgyalásánál részletesen felelni fogunk. Egy bizonyos, hogy a tanítónőképző-intézeteket nagyon szívesen keresik fel a növendékek, „Ez eddig azért nem volt baj, mert az iskolaépítések és új tanítói állások szervezése következtében a rendesnél nagyobb számban kaptak állást. Sok szülő pedig azért iratja leányát a tanítónőképzőbe, mert az igen jó leánynevelő-intézet, A jövőben is, erősebb hivatalos beavatkozás nélkül, a társadalmi élet törvényszerűsége alapján bizto-

sítva lesz a képzés és a szükséglet aránya.”⁵⁸ „A középosztály gyermekei megszülettek, itt vannak, élnek és meg akarnak élni, azután a szegényebb néposztály tehetségesebb gyermekeinek sem lehet megtiltani, hogy tanuljanak. Szánalmas kísérlet lenne, ha nagy szociális bajainkon azzal akarnának segíteni, hogy Magyarországon kevesebb ember tanuljon,”⁵⁹ Természetesen azzal, hogy a tanulásra nyújtott mód nem kötelezheti az iskolafenntartókat az oklevelet nyert tanítóknak elhelyezésére.

A tanítónőképző-intézetbe való felvétel, különösen az államiakba, mindig elég nehezen ment, mert mindig jóval több volt a felvételt kérők száma, mint a felvehetőké. Az egyes intézetek történetéből tudjuk, hogy már az első időkben is, a felvehető 25—30 helyért 200—250 pályázó folyamodott,⁶⁰ Ma a helyzet még jobban megnehezedett, mert az osztályonként 35—40-ben megállapított helyre sokszor tízszer annyi pályázó adja be kérvényét.

Felvételért pályázhatnak azok a kifogástalan erkölcsi magaviseletű tanulók, akik életük 14. évét betöltötték, de a 16. életévet még nem lépték túl s akiknek a polgári iskola, vagy középiskola IV. osztályáról szóló félévi értesítőjük, illetőleg ugyanazon osztályról szóló bizonyítványuk általános jeles, vagy legalább általános jó tanulmányi előmenetelt igazol. Általános jeles bizonyítvány a felvétel szempontjából az, amelyben a rendes tárgyakból legfeljebb csak egy jó, általános jó a bizonyítvány, ha legfeljebb egy elégséges fordul elő, A pályázat folyamodás útján történik, A pályázati hirdetéseket, az állami tanítónőképzőkbe való felvételre a vall. és közoktatásügyi minisztérium, a felekezeti képzőkbe való felvételre az illetékes egyházi hatóságok teszik közzé, rendszerint április-május hónapban. A folyamodók kérvényüket, az állami képzőkbe pályázók a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, a felekezeti az egyházi hatóságokhoz címezve, azon intézet igazgatóságánál tartoznak benyújtani, amelybe felvétetni kívánnak.

Az állami képzőkbe más úton (esetleg közvetlen a minisztériumba) beadott folyamodványok nem vétetnek figyelembe.

Azok a folyamodók, akik előtanulmányaik során valamely tantárgy tanulása alól fel voltak mentve, felvételük esetén a tanév elején sikeres felvételi vizsgát tartoznak tenni.

Az állami intézetekbe való felvételért a szabályszerű, ezidő szerint 1.60 pengő béléggel ellátott kérvényhez a következő okmányok csatolandók:

1. születési anyakönyvi kivonat;

⁵⁸ *Quint József*: A tanítóképzés, A magyar népoktatásban. V, K. M. kiadása Budapest, 1928. 142, 1,

⁵⁹ *Klebelberg Kuno* gróf: Pályaválasztás és megélhetés. A Pesti Napló 1929, évi július 21-iki számában.

⁶⁰ *Pi. Thuránszky Irén*: A budapesti II. ker. áll. tanítónőképző-intézet 25 éves története. Budapest, 1896. 30—36. 1.

2. új keletű hatósági orvosi bizonyítvány arról, hogy folyamodó-éptestű, érzékszervei teljesen egészségesek, beszélőszerve és színérzéke hibátlan és így a tanítói pályára alkalmas;

3. iskolai bizonyítvány annak igazolására, hogy a folyamodó a polgári iskola, vagy a középiskola négy osztályát a fentebb jelzett eredménnyel bevégezte; ha folyamodó a kérvény beadása idején a IV. osztály elvégzését igazoló bizonyítvánnyal még nem rendelkezik, a III. osztálybeli bizonyítványát és a IV. osztálybeli félévi Értesítőjét csatolja;

4. új keletű hiteles községi bizonyítvány a családfő polgári állásáról, vagyoni állapotáról, jövedelméről és a kérvényező esetleges magánvagyonáról, vagy ösztöndíjáról, továbbá a családtagok számáról, életkoráról és a családfő közvetlen gondozása alatt álló gyermekek számáról,

5. Azok a folyamodók, akik az utolsó iskolai évben, mint rendes tanulók iskolába nem jártak, erkölcsi magaviseletük kifogástalanságáról szabályszerű községi bizonyítványt is tartoznak mellékelni.

Minden melléklet szabályszerű okmánybélyeggel látandó el; akiknek új keletű, hiteles szegénységi bizonyítványuk van, azok folyamodványa, valamint a folyamodvány mellékletei is bélyegmentesek.

Akik valamely középfokú iskola VI. vagy az óvónőképző-intézet II. osztályát sikeresen elvégezték, különbözeti vizsgálat alapján, ha hely van, a III. osztályba felvehetők.

Azok a tanulók, akik gimnáziumi (esetleg reálgimnáziumi), reáliskolai, vagy leánygimnáziumi érettségi vizsgálatot tettek, a tanítónőképző-intézet V. osztályába folyamodhatnak s amennyiben hely van, abban az esetben vétetnek fel, ha az iskolai év elején sikeres különbözeti vizsgálatot tesznek a tanítónőképző-intézet I—IV. osztályainak következő tárgyaiból: a test- és élettanból, a nevelés- és tanítástánból, a földrajz IV. osztálybeli anyagából, a szerves kémiából, a gazdasági ismeretekből, az énekből, a zenéből, a kézimunkából; a rajzból azok a gimnáziumi és leánygimnáziumi tanulók, a testgyakorlásból pedig azok a leánygimnáziumi tanulók tesznek vizsgálatot, akik a rajzot, illetőleg testgyakorlást, mint rendkívüli tárgyat nem tanulták.

A felső kereskedelmi iskolának érettségi bizonyítványa — tekintettel ez iskolafajának kifejezetten szakiskolai jellegére —, a tanítóképző-intézetekbe való felvételt illetőleg, semmiféle előnyt nem nyújt a tanulóknak,

A felvétel csak akkor válik véglegessé, ha a felvett tanulók orvosi vizsgálat, zenei hallási és színérzéki vizsgálaton tanítói pályára alkalmasaknak találtnak.

Az állami intézetekkel kapcsolatos internátusokban és köztartásokban (csak a VII. ker. áll. tanítónőképzőben nincs) kifogástalan magaviseletű, szorgalmas és jeles előmenetelű szegény tanulók állami költségen kaphatnak díjmentesen, vagy kedvezményes díjért ellátást, vagy ebédsegélyt.

A kedvezmények a következők:

1. Bentlakó tanulóknál:

- a) díjmentes teljes ellátás;
- b) iéldíj fizetésért teljes ellátás;
- c) egész díj fizetésért teljes ellátás.

//. A kintlakó tanulóknál:

ebédsegély.

Az egész díj jelenleg havi 50 P, a féldíj havi 25 P; az ebédért a segélyes növendék havi 8, a segély nélküli havi 18 P-t fizet.

A felekezeti képzők internátusaiban fizetendő ellátási díjakat az iskola fenntartók határozzák meg.

A leánygimnáziumok felállítása előtt a növendékek legnagyobb része a polgári leányiskola IV. osztályának elvégzése után ment a tanítónőképzőbe. Például 1907-ben 90% jött a polgári leányiskolából. Az utolsó években a polgári leányiskolából jöttek száma 80%, a leánygimnáziumot végzetek száma 20% körül szokott lenni. A tanulás eredménye a tanítónőképzőkben nagyon jó. Osztályismétlésre bukott növendék alig akad, az is csak az alsó osztályokban. A javítóvizsgálatot tevők száma sem több 5—6%-nál. Általában a növendékek nagy szorgalommal és pályájukhoz méltó kötelességtudással tanulnak, komolyak, pályájukat szeretik és csak a legritkább esetben maradnak ki az intézetből. A tanítónőképző-intézetekből évközben kimaradtak száma régebben sem tett többet, mint a beiratkozottak 5%-a. Például 1883-ban 1014-ből 50, 1887-ben 1127-ből 49, 1889-ben 1154-ből 72, 1912-ben 4468-ből 145. A háború utáni időben ez a szám még inkább csökkent és ma 3—4% körül mozog.

A tanítónőképző-intézetek növendékei, a szülők foglalkozását tekintve, az 1900-as évek előtt nagyobb részben a vagyonosabb, vagy a magasabb értelmiségi pályán működő szülők gyermekei voltak. „Míg a tanítóképzők növendékeinek szülői között a testi, a leányok szülői között a szellemi munkából élők voltak túlsúlyban, s e társadalmi osztály, leányai által, a népnevelésnek képzett és odaadó munkatársakat szolgáltatott,”⁶¹ A tanítónői pályán, mint általában a nőképzésben, az utolsó 25 év alatt nagy demokratizálódás történt és a szülők a társadalom és a foglalkozás minden ágát képviselik. A legtöbb növendék azzal az elhatározással lép a tanítónőképző-intézetbe, hogy annak elvégzése után tanítónői pályára megy.

Az első időktől kezdve szokásban volt a tanítónőképző-intézetet magánúton elvégezni. Ez a tanítói pályára való nevelés és kiképzés szempontjából nem volt helyes, de „a tanítóhiány miatt a magánúton készülöket a pályától elvonni nem lett volna tanácsos.

⁶¹ A magyar korona országai népoktatásügyének fejlődése. Statisztikai Közlemények 31. kötet. Budapest, 1907. 129. 1.

A magánúton készültek az egyes osztályok tantárgyaiból tartoztak a képesítő-vizsgálatra bocsátás előtt, rendszerint negyedévi időközökben, osztályvizsgálatot tenni.⁶² Ez a rendelet 1901-ben megszigorított olyan értelemben, hogy évenként csak egy vizsgálat tehető, majd 1905-ben azzal, hogy, ha a törvény értelmében a magánvizsgálat nem is szüntethető meg végképen, de legalább korlátozandó.⁶³ A magánvizsgálatot tevők száma a tanítónőképzőkben aránylag mindig nagy volt. Ez a szám pl. 1895-ben, 1906-ban és 1914-ben így alakult:

Mely tanévben	Magánvizsgálók száma az intézetek jellege szerint							Magánvizsgálók száma az intézetek növendékeinek hány %-a						
	áll.	r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	egyf.	áll.	r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	egyf.
1894/5	112	296	—	30	—	—	20	19 ⁰ / ₀	32 ⁰ / ₀	—	23 ⁰ / ₀	—	—	25 ⁰ / ₀
1906/7	279	329	7	—	20	—	45	20 ⁰ / ₀	12·5%	8·7 ⁰ / ₀	—	4·5 ⁰ / ₀	—	24 ⁰ / ₀
1913/14	207	387	20	3	67	—	—	17 ⁰ / ₀	14 ⁰ / ₀	17 ⁰ / ₀	2·5 ⁰ / ₀	12 ⁰ / ₀	—	—

Ez azonban még korántsem érte el az ugyanazon években az óvónőképzőkben magánvizsgálatot tevők számát, ahol például 1913/14-ben 306 rendes tanulóval szemben 357 magántanuló volt.

Az 1923. évtől kezdve a tanító- és tanítónőképző-intézetekben elvileg magánvizsgálat nincs⁶⁴ és csak a legkivételesebb esetben kaphat valaki engedélyt arra, hogy magánvizsgálatot tegyen.

⁶² A tanítóképesítővizsgálatok 1892. évi 12152. sz. a. kiadott szabályzata.

⁶³ V. K. M. 20649/1905, sz. rendelete. — Megjegyzendő, hogy még a miniszter 1901-ben meg nem tiltotta, sok tanítónő magánúton, fiúképzőben szerezte meg az oklevelét. Különösen a nagyenyedi ref. és a karánsebesi gör, kath. tanítóképzőben volt ez szokásban. Ez utóbbi helyen a képesítőbizottságnak nő tagja is volt.

⁶⁴ V. K. M. 155.520/1923. VI. sz. rendelete.

V. FEJEZET.

A tanítónők száma,

Az 1869. évi létszám. — A tanítónők számának emelkedése. — Az emelkedés okai. — A tanítónők száma 1881-től 1928-ig, az egyes iskolafenntartók szerint részletezve. — A tanítónők száma Budapest városi iskoláiban. — Összehasonlító külföldi adatok. — Továbbtanulás.

Az 1868. XXXVIII. t.-c. egyenlő jogokkal látta el a férfiakat és a nőket a népoktatási *intézetekben* való tanulásban és a tanítói állás betöltésében. A törvény alkotását megelőző időkben világi állású nők csak ritkán alkalmazták a nyilvános jellegű népiskolákban.⁶⁵ Az 1869. évről szóló kimutatásban 17.106 tanító és 686 tanítónő szerepel. És pedig községi iskolánál 37, róm. kath. iskolánál 319, (legnagyobb-része apáca), gör. kath.-nál 3, gör. kel.-nél 22, ref.-nál 150, ev.-nál 107, unitáriusnál 3, izraelitánál 45, Erről azonban a későbbi miniszteri jelentések beismerik, hogy nem teljesen megbízható. Az akkori nehéz adatgyűjtési viszonyok között nehezen lehetett ellenőrizni, hogy az egyes, jegyzői hivatalt is betöltő tanítók feleségei, uruk mellett segédeskedtek-e vagy tényleg rendszeresített állást töltöttek be? Sőt „nőtanító számba vették azokat a leányokat is akik a községi adminisztrációban elfoglalt jegyző-kántor-tanító apát az iskolai oktatásban helyettesítették.”⁶⁶ Ezen adatok szerint tanítónő volt az összes tanítói létszám 3⁸⁵%-a.

A tanítók és tanítónők számának kimutatását az 1881/82. évtől kezdve találjuk meg rendszeresen. „A leány gyermekek nevelésével járó különmű hivatás és a közoktatási törvénynek azon kifejezett határozata, hogy a tanítói pályára nők is bocsáttassanak, megkívánja miszerint számot adjunk arról is, hogy milyen arányokban alkalmaznak az iskolafenntartók férfi- és nőtanítókat.”⁶⁷ Az 1881/82. tanév végén 20.207 tanító és 2189 tanítónő volt, vagyis a tanítónők száma az összes létszám 9.78%-át tette. 1869 és 1882 között a tanítónők száma tehát 1353-mal, és így évenként 113-mal szaporodott. Ettől kezdve a tanítónők létszáma állandóan emelkedett. Ezt az emelkedést két okkal is magyarázhatjuk. Az első ok az, hogy a tanítói oklevelet szerzett férfiak száma sohasem volt elegendő, még a természetesen beálló megüresedés pótlására sem, úgy hogy az iskolák kénytelenek voltak II. és III. éves tanítójelölteket alkalmazni segédtanítókul, majd mikor a tanügyi hatóságok ez ellen tiltakoztak, tanítók hiányában okleveles tanítónőkkel töltötték be az állásokat. A tanítók hiányát látva, maga a miniszter kéri fel az iskolai hatóságokat, hogy a „községeket világossítsák fel a nőtanítók hasznos voltáról és azok-

⁶⁵ A vall. és közoktatásügyi miniszter XIX. jelentése.

⁶⁶ A vall. és közoktatásügyi miniszter XVII. jelentése.

⁶⁷ V. K. M. jelentése az 1883/84. évről.

nak alkalmazására hívják fel a figyelmet, s hassanak oda, hogy a leányok és a kisebb fiúk tanítására nőtanítók alkalmaztassanak, a férfi tanítók pedig hivatásuknak inkább megfelelő nagyobb fiúk nevelésével és tanításával bízzanak meg.”⁶⁸

A másik ok gazdasági. A riagyar úri középosztály az 1867 után beállott gazdasági változásokat nem bírta ki, gazdaságilag tönkrement. Vagyonát, földjét, házát kénytelen volt eladni, maga hivatalnoki pályára lépett, leánygyermekéről úgy igyekezett gondoskodni, hogy kenyérkereső pályára készítette elő. Más oka is volt még. A múlt század közepéig a nő a családban sok olyan fontos és produktív munkát végzett, melyet a változott idők feleslegessé tettek. Fontak, szőtek, varrtak, kenyeret sütöttek, szappant főztek és sok más olyan munkát végeztek, mely alól a ma asszonyai mindinkább mentesítve vannak. A régi családban a nő rokonok is helyet találtak, segítettek a ház asszonyát munkájában. Ezek a megváltozott körülmények folytán feleslegessé váltak és így a házon kívül kellett kenyérkereső pályán elhelyezkedniök.⁶⁹ Hozzájárult ehhez, hogy a társadalmi fejlődés folytán megszorodott azoknak a nőknek a száma, akik a legkülönbözőbb okokból nem juthattak család alapításhoz, vagy csak oly módon, hogy emellett kenyérkereső foglalkozásra is kényszerültek.

És végre a harmadik, mely talán mindegyik felett álló, általános ok, a nőknek az egész világon nagy erővel megindult emancipációs mozgalma, hirdetvén, hogy „a férfi és a nő teljesen egyenértékű” és hogy ebből következik: 1. a nők szabad pályaválasztása; 2. a végzett munkáért a férfikkal azonos díjazás; 3. egyenlő művelődési és iskolázási alkalmak biztosítása; 4. jogi és társadalmi szempontból teljes egyenlőség.

Ennek a három tényezőnek az összetevése adta eredőül, hogy a tanítói állásokra nőket mind gyakrabban kezdtek megválasztani, illetve kinevezni.

A tanítónők számáról összeállított statisztikai adatokból „lát-ható, hogy a nőtanítók száma a férfitanítóknak nem ugyan a rovására, de azzal szemben lassan emelkedik. Ezt az emelkedést, mint kedvező körülményt kell hangsúlyoznunk, mert a tanítói állomásokkal járó csekély javadalmazások a férfi erők egy részét, akiknek család alapításról és fenntartásról kell gondoskodniuk, s akikre nézve tehát a megélhetés nagyobb súllyal nehezedik, más pályára utalják; a nőtanító ellenben jobbra önmaga fenntartására keresi e pályát mely neki, mint nőnek, a megélhetésen kívül, ezidőszerint más pályákkal szemben társadalmi előnyöket biztosít. A jövőbe nézve elmondhatjuk, hogy a tanítóhiányt a nőtanítók lesznek hivatva pótolni.”⁷⁰ „A tanítónők arányának ezen emelkedése állandó és a tanügyre nemcsak hogy nem káros, de sőt hasznosnak is mondható, mert

⁶⁸ Trefort 9312/1874. számú rendelete.

⁶⁹ Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. Budapest, 1928. — Wirker István: A feminizmus. 53. 1.

⁷⁰ V. K. M. XXIV. jelentése az 1893/94. évről.

a tanítónők arányának emelkedése nélkül a tanítóhiány sokkal érzékenyebb volna.⁷¹

„Eleinte kissé haboztak az iskolafenntartók a nőtanítók alkalmazásában, úgy látszik leginkább abból az okból, mert a népiskolai tömeges oktatásnál nem hitték, hogy a nőtanító elég erős lesz az iskolai fegyelem gyakorlására. Csakhamar igazolva lett azonban, hogy ez a fegyelmezés a férfitanítónak nem kizárólagos sajátossága, ekkor azután maga az ügy is kedvezőbb fordulatot vett.⁷²

„Aç állami és községi jellegű iskolákban nagyobb számban alkalmaztattak, a felekezeti iskolákban azonban csak elvértve oktatott nőtanító, a római katolikus felekezetnél a szerzetes-rendi apácák nagy számától eltekintve, szintén alig találkozunk tanítónőkkel. A helyzet jellegét egyfelől az állami segélyezés korlátoltsága, de másfelől a családi érdek segített megváltoztatni, amennyiben csekélyebb számmal találván a nőtanítók alkalmazást a jobban dotált állami és államsegélyes községi iskolákban, ahova a férfiak is szívesen mentek, a szülők befolyása megnyitá számukra a saját felekezetük népiskoláit.⁷³

„Hogy egynémely jellegű, különösen a hitfelekezeti iskolák közül a gör. katolikus, ágost. evangélikus és unitáriusoknál a tanítónői intézmény egyáltalában nem bírt gyökeret verni, annak oka leginkább abban keresendő, hogy iskolájuk nagyobb részében *egy tanítás* állás van szervezve és a tanító egyúttal az egyházi szolgálatokban is segédkezni köteles.⁷⁴

Ha ehhez még hozzátesszük, hogy „a zárdai apáca-tanítónőket kivéve, a világi állású nőtanítók között elvértve is alig találunk törvényszerű képesítéssel nem bírókat⁷⁵ és hogy a szerzetes-rendi tanítónők is igyekeztek a tanítónőképesítő vizsgálatot letenni”, jellemeztük a tanítónői állások szaporodását és egyúttal képet adtunk a minisztérium jelentéseiben megnyilvánuló felfogásról is.

Az elemi iskolai tanítónők száma 1913/14-ben, a régi Magyarországon, elérte a 32.4%-ot, azaz a tanítói létszám egy harmada nő volt. A háború következtében beállott rendkívüli viszonyok folytán az állásba került tanítónők száma méginkább szaporodott. 1917/18-ban érte el a felső határt. 13.956 tanítóval szemben 13.016 tanítónő volt állásban. Ez pedig a létszám 48.28%-a, tehát nem egészen 2% hiányzott az 50%-tól, azaz attól, hogy a tanítók és tanítónők száma egyenlő legyen. Ettől kezdve számuk visszaesett. Ennek okai: 1. a harctérről hazakerült tanítók állásba jutása; 2. a megszállott területről átjött tanítók elhelyezése; 3, sok tanítónőképzőnek, a trianoni határ folytán, megszállás alá kerülése; 4, a B listát a tanítónők közül sokan maguk kérték, hogy inkább családjuknak élhessenek.

A tanítónők számáról, 1881/82-től kezdve, az egyes iskola-fenntartók szerint részletezett kimutatást közlünk,

⁷¹ V. K. M. XXVI. jelentése az 1895/96 évről.

⁷² V. K. M. jelentése az 1886/87. évről.

⁷³ V. K. M. XIX. jelentése az 1889/90. évről.

⁷⁴ V. K. M. jelentése az 1884/85, évről.

⁷⁵ V. K. M. XIX. jelentése az 1888/89. évről.

A tanítónők száma az egyes iskolafenntartók szerint részletezve.

É v	Összes		áll.	közs.	r. k.	s. k.	g. kel.	ref.	ev.	un.	izr.	magán	társulati	A tanítónők az egész létszámban
	ttó	tnő												
1881/82	20207	2189	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9·78 %
1882/83	20607	2377	271	757	886	16	69	64	28	1	86	166	33	10·35 %
1883/84	20580	2578	336	814	940	12	72	61	34	1	86	182	40	11·13 %
1884/85	20794	2663	345	845	967	11	77	65	35	1	90	187	40	11·36 %
1885/86	21020	2960	547	916	981	11	80	63	41	1	96	186	38	12·34 %
1886/87	21132	3016	590	924	1022	11	81	66	38	1	104	151	28	12·49 %
1887/88	21244	3135	607	973	1043	12	89	71	45	1	105	153	36	12·86 %
1888/89	21356	3289	630	945	1139	10	96	99	36	1	125	175	43	13·34 %
1889/90	21604	3304	642	978	1169	11	96	75	37	1	110	144	41	13·27 %
1890/91	21695	3438	654	1043	1203	14	113	77	41	1	122	126	44	13·68 %
1891/92	21918	3587	683	1077	1269	13	128	84	49	2	126	116	40	14·06 %
1892/93	22008	3744	729	1124	1340	24	123	94	41	2	128	96	43	14·53 %
1893/94	22122	3919	796	1157	1379	19	141	96	43	10	126	104	48	15·05 %
1894/95	22281	4115	928	1174	1418	19	155	98	53	2	115	107	46	15·6 %
1895/96	22311	4339	977	1252	1459	38	165	114	52	1	125	105	51	16·3 %
1896/97	22535	4615	1112	1309	1526	19	173	124	62	2	127	97	64	17 %
1897/98	22603	5114	1235	1375	1749	33	172	190	74	3	131	89	63	18·5 %
1898/99	22600	5357	1244	1446	1858	40	194	211	75	3	136	93	57	19·16 %
1899/900	22743	5886	1443	1485	2023	71	212	211	107	3	153	121	57	20·56 %
1900/901	22889	6174	1539	1514	2125	73	243	243	102	3	143	126	63	21·24 %
1901/902	22840	6522	1665	1441	2352	84	237	283	114	4	158	123	61	22·22 %
1902/903	22982	7110	1874	1529	2561	77	264	298	147	5	163	128	64	23·62 %
1903/904	22200	6889	1810	1559	2293	72	271	313	165	7	187	179	33	23·69 %
1904/905	22364	7293	2015	1571	2446	69	289	365	172	6	185	136	39	24·59 %
1905/906	22427	7592	2084	1626	2521	80	300	385	186	6	198	166	39	25·29 %
1906/907	22687	7863	2228	1620	2618	90	307	402	192	7	202	171	32	25·7 %
1907/908	22874	8183	2447	1632	2674	92	299	414	189	7	203	192	34	26·35 %

É v	Összes		áll.	közs.	r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	un.	izr.	megán	farsalati	A tanítónök az egész létszámban
	ttó	tnő												
1908/909	22973	8536	2667	1668	2739	82	290	430	208	7	210	204	31	27·09 0/0
1909/910	22980	9004	2866	1715	2864	99	308	482	228	8	211	192	31	28·15 0/0
1910/11	23098	9511	3093	1830	2976	105	322	508	238	7	205	198	29	29·17 0/0
1911/12	23339	10132	3382	1970	3095	109	321	562	244	8	207	207	27	30·26 0/0
1912/13	23346	10566	3598	2062	3260	123	323	601	236	7	182	147	27	31·07 0/0
1913/14	23358	11174	3887	2101	3446	128	320	645	287	7	184	173	26	32·54 0/0
1914/15	14693	11463	4019	2068	3556	107	293	719	305	9	189	171	27	43·82 0/0
1915/16	14298	12484	4410	2332	3746 ¹	116	331	802	317	11	207	186	26	46·60 0/0
1916/17	14592	12997	4463	2491	3867 ²	137	348	893	370	11	210	183	24	47·11 0/0
1917/18	13956	13016	4614	2507	3765	142	297	887	366	10	214	187	27	48·28 0/0
1918/19	7790	6292	1639	1783	1910	29	8	592	86	1	124	110	10	44·72 0/0
1919/20	8927	7098	1969	1893	2162	35	5	655	99	1	144	124	11	42·27 0/0
1920/21	9725	7705	2153	2087	2262	46	10	721	101	1	160	153	11	44·20 0/0
1921/22	10305	7855	2175	2106	2323	48	9	737	100	1	178	165	13	43·28 0/0
1922/23	10200	7289	2055	1975	2108	34	15	677	83	1	164	163	14	41·68 0/0
1923/24	11015	6335	1981	1065	2167	36	21	650	82	1	150	161	21	36·52 0/0
1924/25	9931	6563	1941	1381	2160	39	22	633	81	1	135	151	19	39·79 0/0
1925/26	10017	6639	1911	1472	2177 ³	37	27	632	75	1	141	148	18	39·85 0/0
1926/27	10039	6902	2021	1590	2211 ⁴	34	31	633	79	1	134	152	16	40·74 0/0
1927/28	10202	7354	2192	1707	2321 ⁵	37	27	674	83	1	138	152	22	41·88 0/0

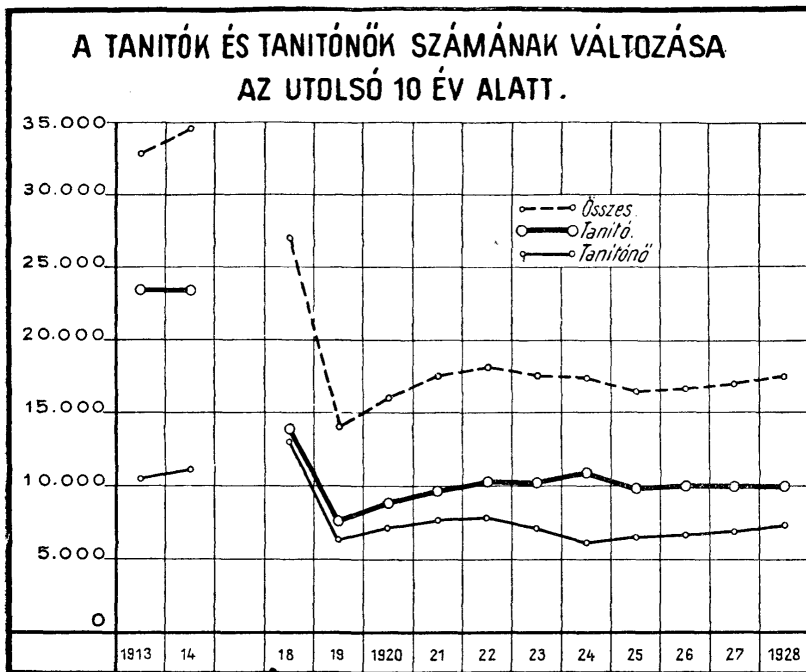
2

¹ Köztük 961 apáca.

Köztük 983 apáca.

³ Köztük 523 apáca.⁴ Köztük 517 apáca.⁵ Köztük 540 apáca.

A tanítók és tanítónők számának változását, az utolsó 10 évben, a következő grafikon mutatja.

(Rajzolta: Markos Rezső)

(Tervezte: Kiss József)

A tanítók és tanítónők számának változása az utolsó 10 év alatt.

Hozzá kell még számítani ezekhez a számokhoz a polgári iskolai tanárok és tanárnők tekintélyes nagy számát, akiknek legnagyobb-része az elemi iskolai tanítói oklevél megszerzése után, három évi főiskolai képzéssel jutott polgári iskolai tanári, illetőleg tanárnői állásba,

1913/14-ben Magyarországon volt a polgári fiú- és leányiskolák-nál: 1577 tanár és 2132 tanárnő.

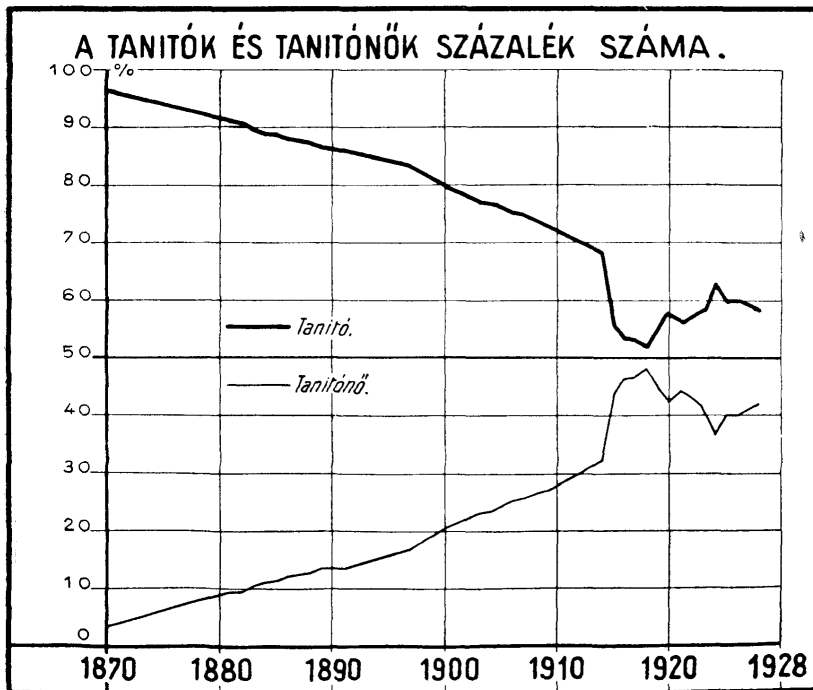
1927/28-ban 1490 tanár és 2118 tanárnő tanított a polgári fiú- és leányiskolákban, 198 férfi tanár volt a polgári leányiskoláknál és 333 tanárnő a polgári fiúiskolákhoz volt beosztva. Ugyanekkor a leányközépiskoláknál 204 férfi és 410 nő működött mint tanár, A fiú-gimnáziumokban azonban összesen csak 4 nő tanított.

Budapest székesfőváros elemi iskoláiban a tanítók és tanítónők

száma a következő volt, megjegyezvén, hogy a főváros mindig nagy számban alkalmazott tanítónőket.

	Tanító	Tanítónő	
1875/76-ban	169	122	41·9%
1879/80-ban	197	162	45·1%
1884/85-ben	247	228	48%
1900/01-ben	618	578	48·3%
1914/15-ben	472	1070	69·4%
1917/18-ban	800	1800	69·2%
1918/19-ben	699	1708	70·95%
1922/23-ban	673	1971	74·6%
1923/24-ben	662	1538	69·9%
1924/25-ben	562	1107	66·3%
1925/26-ban	582	1245	68·35%
1926/27-ben	595	1367	69·67%
1927/28-ban	596	1519	72%

A tanítónők számának százalékos emelkedését feltűnően láthatjuk a százalékos változás grafikonjából.

(Rajzolta: Markos Rezső)

(Tervezte: Kiss József)

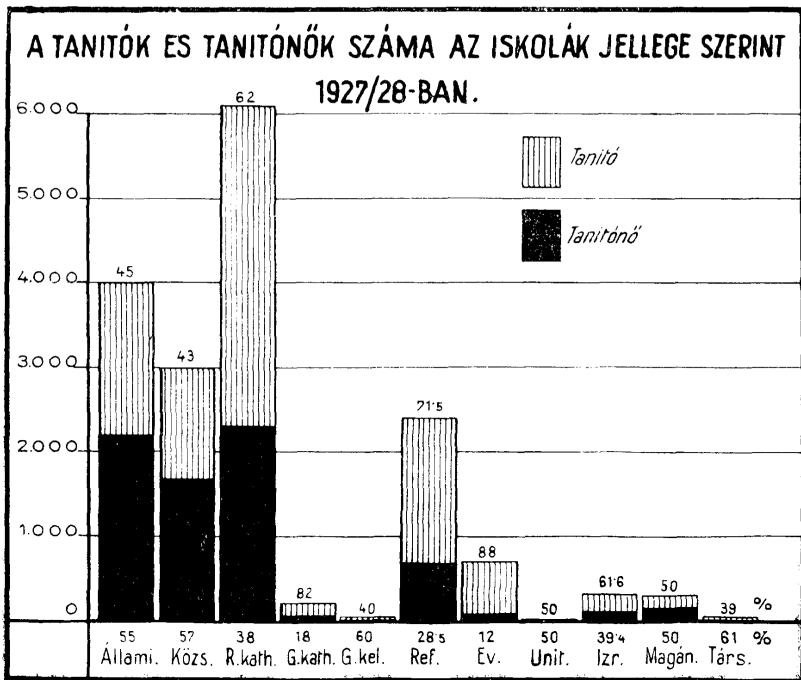
A tanítók és tanítónők százalékos arányszáma.

Bécs iskoláival összehasonlítva, a bécsi elemi iskolákban 1927-ben volt 2717 tanító, 2987 rendes tanítónő és 557 kézimunka tanítónő. Budapest polgári fiú- és leányiskoláiban 1927/28-ban 345 tanár és 630 tanárnő volt, azaz a nők arányszáma 65%. És pedig a fiúiskoláknál 318 férfi és 98 nő, a leányiskoláknál 27 férfi és 535 nő tanított,

A tanítói pálya, a múlt század közepétől, majdnem minden országban általánosan megnyílt a nők előtt. Hogy a magyar viszonyokat összehasonlíthassuk a külföldiekkel, közöljük néhány állam elemi iskolai tanítóinak és tanítónőinek számát,⁷⁶

	Tanító	Tanítónő
1881-ben	38.694	9.747
1891-ben	49.363	18.395
1901-ben	58.119	27.205
1911-ben	71.023	39.570

Az 1927/28. iskolai évben alkalmazott tanítók és tanítónők számát a kimutatásból láthatjuk. Az egyes iskolafenntartók szerint a tanítók és tanítónők százalékszámát más és más képet mutat. Ezt az alábbi grafikon szemlélteti.

A tanítók és tanítónők száma és százalékos arányszáma az iskolafenntartók szerint 1927/28-ban

	Tanító	Tanítónő
1925-ben	12.144	9.386
1927-ben ⁷⁷	11.240	7.959 (41·4%)
<i>Németország</i>		
1901-ben	124.027	22.513
1911-ben	154.495	45.055
1922-ben	154.064	56.553
1927-ben	137.124	43.149 (24%)
<i>Angolország.</i>		
1893-ban	34.680	70.002
1912-ben	52.065	143.279
1914-ben	51.761	150.532
1925-ben	44.567	140.051
1927-ben	45.401	140.007 (75·5%)
<i>Franciaország.</i>		
1901-ben	66.579	81.181
1912-ben	64.420	90.270
1925-ben ⁷⁸	43.378	76.544
1925-ben ⁷⁸	43.378	76.212 (64·1%)
<i>Olaszország.</i>		

A statisztikai hivatal csak az összes tanítói létszámot mutatja ki, ennek ma körülbelül 65%-a a tanítónő.

1880-ban	41.862 tanító és tanítónő		
1890-ben	58.081	„	„
1902-ben	65.739	„	„
1916-ban	75.993	„	„
1927-ben ⁷⁹	101.568	„	„
<i>Belgium.</i>			
	Tanító	Tanítónő	
1901-ben	7.264	8.805	
1911-ben	9.953	11.830	
1925-ben	12.920	17.339	
<i>Hollandia.</i>			
1900-ban	13.876	6.759	
1910-ben	16.365	10.345	
1923-ban	19.684	15.542	
<i>Svájc.</i>			
1901-ben	6.663	3.876	
1911-ben	7.577	4.909	
1925-ben	7.964	5.435	

⁷⁶ *Vojtinszky*: Welt im Zahlen VII. kötete alapján. — Dr. Asztalos József miniszteri osztálytanácsos, a Központi Statisztikai Hivatal tanügyi osztálya vezetőjének szíveségéből.

⁷⁷ Az osztrák statisztikai hivatal 1928-as évkönyve alapján.

⁷⁸ A francia statisztikai hivatal 1928-as évkönyve alapján.

⁷⁹ Az olasz statisztikai hivatal 1928-as évkönyve alapján.

	Tanító	Tanítónő
Svédország.		
1901-ben	5.408	10.501
1911-ben	5.894	14.295
1925-ben	7.613	18.894
Dánia.		
1905-ben	5.369	2.797
1912-ben	7.947	6.145
1925-ben	9.294	6.821
Bulgária.		
1901-ben	5.646	2.115
1912-ben	6.271	4.422
1923-ban	8.808	7.400
Románia.		
1922-ben	24.552	1.027
Csehszlovákia.		
1925-ben	28.557	13.741
Egyesült-Államok.		
1890-ben	127.994	248.121
1900-ban	123.064	306.042
1910-ben	96.762	419.524
1924-ben ⁸⁰	76.816	540.262 (87·7%)
Argentína		
1901-ben	3.511	7.852
1911-ben	5.155	16.780
Japán.		
1901-ben	80.672	12.227
1911-ben	111.054	40.957
1924-ben	134.313	65.350

A feltüntetett magyar statisztikai adatok sok érdekes összehasonlításra adnak alkalmat. Mi ezek közül csak egyet ragadunk ki. Néhány esetben összehasonlítjuk az oklevelet nyert és az állásba került magyar tanítónők számát. Megjegyezvén, hogy az évenkénti halálozás, nyugdíjazás stb. folytán megüresedett állások számát minimálisan 2 ½ %-kal számítottuk. A miniszteri jelentések szerint, az üresedésbe jutó állásokat általában 4%-kal szokás számítani, de tekintve, hogy a nőket csak későn és fokozatosan kezdték alkalmazni a tanítónői pá-

⁸⁰ *Komis Gyula Nők az egyetemen* című könyvében, a 47. lapon, így ír: „A nőknek a szellemi pályákon való vezető szerepe az amerikai közélet arculatán is meglátszik. Kezd hiányozni belőle az erő és következetesség, ami a férfivezetésben inkább megvan. Sehol sincs annyi babona, teozófia, szektáriánus szellem és spiritiszta játék, de egyben hisztérikus nő, mint Amerikában. Amerika szellemi fejlődésének egyenletességét és nyugodtságát sokszor veszélyeztetik, a társadalmi és pedagógiai reformok terén, a nők impresszionizmusa és erős sugalmazhatósága. Ha az egész nemzet szellemi kultúrája elnőiesedik — mondja Münsterberg — végül erőtlenné válik.”

lyán, a 4%-os változást soknak tartjuk, azért inkább egy kisebb alapszámmal számolunk.

Év	Oklevelet nyert	A tanítónők számának emelkedése	A $2\frac{1}{2}\%$ -kal számított üresedés	Nem ment állásba körülbelül
1882	387	188	58	141
1896	357	276	108	— 27
1900	844	288	147	409
1914	1072	389	278	405
1916	1236	513	312	411
1926	348	263	165	— 80
1927	477	452	173	— 148

intézet az, amely a leányok nevelésében, az életre való előkészítésnek legjobban megfelel. Művelt nőket képez, a férfi méltó társa a családi életben, a gyermek nevelésében és ha szükséges a megélhetés előmozdításában, „A házasság boldogságának egyik feltétele, hogy a feleség férjével a műveltségnek egy színvonalán álljon, különben hogyan érthetik meg egymás érzelmeit, gondolatait, törekvéseit? Hogyan lehet közöttük a szerencsés együttélésre szükséges összhangzás? Tehát a családi boldogság érdekében is szükséges, hogy a nőket az általános műveltség ugyanazon színvonalára emeljük, melyet az erre rendelt tanintézetekben a férfiak nyernek.”⁸² De

lesz.” Ettől az elnöiesedéstől Amerika vezető pedagógusai újabban nagyon féltik Amerikát. De az ellenszer megint gazdasági okokon múlik, mert a tanítói fizetések Amerikában olyan alacsonyok, hogy a más pályán jobban érvényesülhető férfi nem megy tanítónak. Sőt még a középiskolákban is 57.7%, a tanítóképzőintézetekben peçlig 71-3% a nőtanár.

⁸¹ Az úgynevezett *B* listások visszavétele is okozza a negatív különbséget.

⁸² *Molnár Aladár*: A nőképzés hazánkban. Budapest, 1877.

emellett olyan ismereteket is sajátítson el a leány, melyeknek a családi életben is hasznát veszi s ha az életkörülmények arra utalják, ön maga is megállja a helyét, megkeresse saját maga, esetleg árván maradt családja kenyerét. Mert mit tanul a tanítónőképzőbe járó leány? Az általános műveltségi tárgyakon kívül a gyermekre vonatkoztatott testtani, lélektani ismeretet, nevelés- és tanítástant, A gazdaságtani ismeretekben, továbbá az ének- zenében és a kézimunkában is olyan tudásra tesz szert, melyeknek mindenkor hasznát veszi. Azt mondhatjuk, hogy a tanítónőképző a legjobb iskola azoknak a leányoknak a számára is, akik nem akarnak továbbá tanulni vagy tanítónői pályára lépni,

A nőknek, a tanítónői oklevél megszerzésén felül álló, magasabb tudományos és pedagógiai kiképzése, évtizedeken át kizárólag a tanítónői oklevél megszerzése után volt lehetséges. Az 1868, évi XXXVIII, t.-c. által felállítani rendelt polgári iskolai tanítónőképző-intézetek (1917/18-ban 1 állami és 6 róm. kath., jelenleg 1 áll. és 4 róm. kath.) két, majd 1881-től három évi főiskolai képzés után adták ki a polgári iskolákban való tanításra képesítő oklevelet. Az 1906-ban megszervezett tanítónőképző-intézeti tanárjelöltek Apponyi-kollégiumába való bejutásnak is ez az oklevél képezte az alapját, ezzel lehetett az egyetem bölcsészeti fakultására beiratkozni. Igaz, hogy a magyar tudományegyetemek 1895 november 18-án kelt királyi leirat alapján megnyitották a fakultások egy részét a nők előtt, de ez — nem lévén leánygimnázium — hosszú ideig inkább csak elvi jelentőségű volt. Annyi tény, hogy azok a művelt magyar asszonyok, akik akár a nőmozgalmakban, akár pedagógiai vagy társadalmi mozgalmakban résztvettek, nagyrészt tanítónői pályán működtek, vagy azon keresztül jutottak el kiváltságos helyükre.

VI. FEJEZET.

A tanítónő.

A tanítónői pálya mint élethivatás, — A tanítói fizetések. — Hány tanítónő nyerhet alkalmazást. — Tanítónő az iskolában és az életben. — A tanítónői egyéniség. — A férjhez ment tanítónő. — A tanítónő és az irodalom.

Első kérdés, amire felelni akarunk: mi okozza tulajdonképpen a nőknek a tanítói pálya felé vonzódását, mikor a férfiak sohasem igyekeztek, a legtöbbször rosszul dotált, sem előmenetelt, sem pedig nagy tekintélyt nem nyújtó tanítói pályára? Ennek okát legelőször abban találjuk, hogy a tanítónői pálya a női lélekhez legközelebb álló szellemi foglalkozás. Itt fejtheti ki legjobban a nő a sajátos tulajdonságait. És, mint szellemi foglalkozás, legönállóbb, férfi kollégáival teljesen egyenrangú, sőt, mint nő, közöttük különös figyelemben részesül. Nincs alárendelt állapotban, mint a hivatalnoki pályán működő nők legnagyobb része, nem kell mindig csak a mások rendelkezéseit végrehajtani. Nálunk még a női emancipáció nem jutott el odáig, hogy polgármesterek, államtitkárok és mint miss Margaret Bonfield, miniszter lehessen a nőből. Általában nálunk a nők hivatalviselése szükségyszerű, melyet, nagy általánosságban állítva, mindenki szívesen cserélné fel egy biztos, nyugodt otthonnal. De ha már kenyérkereső pályán kell működni a nőnek, legtöbb önállóságot, tekintélyt, előmenetelt, megélhetést biztosító fizetestr nyugdíjat nyújtó állás a tanítónői. Ezenkívül, legalább nálunk az állás megengedi a tanítónőnek a férjhezmenetelt is, anélkül, hogy állásáról le kellene mondani. A liberálisnak hirdetett Ausztria parlamentje a múlt évben úgy döntött, hogy ha a tanítónő férjhez megy, az állásáról le kell mondani. Az érdekes vitában sok érvet hozott fel mindkét párt a család nélküli és családos tanítónők mellett és ellen. A kérdés már különben régi és még ma is vitatkozás tárgyát képezi úgy nálunk, mint külföldön. A legelső volt nálunk, aki tanulmányt írt róla *Péterfy Sándor a Nemzeti Nőnevelés-be*, III. köt. (1881-ben) 350—360. 1.

Fizetés tekintetében a tanítók és tanítónők, a többi közalkalmazottakhoz képest, elég jó helyzetben vannak. Az 1922. évi I. t.-c. 20. §-ában nyert felhatalmazás alapján a vall. és közoktatásügyi miniszter a 700/1922. elnöki szám alatt, számos alapelv szerinti egységesen rendezte Csonka-Magyarország elemi iskolai tanítóságának fizetését. Ezt az 1924. évi IV. t.-c. alapján kiadott 7000/1925. M. E.

számú kormányrendelet is általában jóváhagyta. E szerint a tanítói fizetések, férfiaknak és nőknek egyformán, így alakulnak:

Az állami és államsegélyes iskoláknál					Bpest városi iskoláinál		
Szolgálati évek	Fizetési osztály és fokozat	Évi fizetés P	Havi fizetés P	1927/28-ban hányan kapták?	Szolgálati évek	Évi fizetés P	Havi fizetés P
1—3	XI.3.	1728	144	2549 (17·8 0/0)	A) csoport. 1—3	2424	202
4—5	XI.2.	1824	152				
6	XI.1.	1920	160				
7—9	X.3.	2040	170	4382 (30·6 0/0)	7—9	2640	220
10—12	X.2.	2160	180				
13—15	X.1.	2280	190				
16—18	IX.3.	2400	200	4160 (29·1 0/0)	16—18	3096	258
19—21	IX.2.	2580	215				
22—24	IX.1.	2760	230				
25—27	VIII.3.	3060	255	1780 (12·5 0/0)	25—27	3744	312
28—30	VIII.2.	3240	270				
31—33	VIII.1. esetleg VII.3.	3480 3960	290 330				
34—37	VII.2.	4380	365	1428 (10 0/0)	B) csoport. 31—33	4272	356
38—40	VII.1.	4800	400				
					34—37	4644	387
					38—40	5064	422

A VII. fizetési osztályba, kinevezés útján, a tanítói létszám 10%-a juthat. — Budapesten a B csoportba tanácsi előléptetéssel lehet bejutni. Van még egy C csoport is 458, illetve 493 P havi fizetéssel, az igazgatók részére.

György Aladár több mint 50 évvel ezelőtt írta a tanítónők védelmében, hogy a tanítónő nem akar a férfi versenytársa lenni, de az élet kényszeríti rá, hogy ő is kenyeret kérjen.

„Nagyanyáink idejében majdnem kizárólag csak a tanítónői állás volt az egyetlen magasabb szellemi hivatal, mely a nők számára nyitva állt, a társadalmilag alárendeltebbnek tartott üzletvezetőnő stb. mellett.”⁸³ Ma már a nők sok más állást is elnyerhetnek, melyeken részint állami, községi vagy magán alkalmazotti minőségben, részint, mint szabad pályán működő boldogulhat. A leánygimnáziumok, líceumok, szakirányú, női-ipari, gazdasági stb. iskolák állítottak fel, az egyetemek, ha nem minden feltétel nélkül is, megnyitották kapuit a nők előtt.⁸⁴ Külföldön, általában a legtöbb országban,

⁸³ Dr. Erich Janke—Berlin: Das moderne Buch der weiblichen Berufe. Berlin, 1928.

⁸⁴ Kornis Gyula: Nők az egyetemen. Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon.

még erősebb a nőknek az önállóságra való törekvése, mini nálunk. A nők pályaválasztásáról írt könyvek sok pályát ajánlanak az élethivatás előtt álló leányoknak.⁸⁵ Nálunk is találkozunk nőkkel igen sokféle állásban, foglalkozásban. De talán seholsem annyira általános és egyöntetű az előképzettségük, alkalmazásuk, működésük, mint a tanítónői pályán, ahol oklevél nélkül működő tanítónőről alig tud a statisztika.

A tanítónők általában jobb oklevéllel bírnak, mint a férfi kollégáik, ámbár az oklevél nem mindig jelenti a tanítói arravalóságot is, sokszor csak az ernyedetlen szorgalom kifejezője.

Az oklevelet nyert tanítónők mennyiben számíthatnak arra, hogy állásba fognak jutni? Aránylag sokkal jobb az elhelyezkedési lehetőség, mint gondolnók. A múlt évben végzett 519, az idén körülbelül 660 növendék. Azaz ennyien kaptak elemi iskolai tanítónői oklevelet. Hányan számíthatnak ezek közül tanítónői állás elnyerésére? A tanítónői létszám 3—4%-a mindenesetre, azaz 220—290. Ehhez hozzá kell venni az évi állandó emelkedés középértékét, ami tanítónőknél évi 200 állást tesz ki. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium által megkezdett új iskola állítási akció, továbbá a tanköteles gyermekek számának állandó emelkedése is szaporítja számukat. „A kis fiúgyermekek oktatásánál is előbb-utóbb kénytelenek leszünk követni a művelt nemzeteket s a fiúiskolák első és második osztályában női tanerőket alkalmazni.”⁸⁶ Hozzájárul még az is, hogy az oklevelet nyert tanítók száma a beálló üresedések pótlására ma sem elegendő, mert például 1928-ban 330, 1929-ben kb. 400 tanító kapott oklevelet, ami a tanítói létszám 3.3%-a, pedig minimum 4%-ra okvetlen számítani kell. Tehát mindent egybevetve, elhelyezkedésre számíthat a most végzett 660 tanítónő közül körülbelül 500, azaz a végzettek 75%-a. Hozzá kell azonban venni, hogy a régebben végzettek között is vannak állásnélküliek, akiknek elhelyezkedése a százalékszámot leronthatja. Nem hallgathatom el továbbá azt sem, hogy a leventeoktatással kapcsolatban a község és az állam mostanában az „egy tanítós” állásokat szívesebben tölti be férfitanítóval, akit a leventeoktatás megszervezésével és az oktatással megbízhat.

Felfoghatjuk a tanítónők alkalmazhatóságának vizsgálatát úgy is, hogy a tanítók összes számából levonjuk az egy tanítós állások számát. Gondoljuk, hogy ezeket az állásokat férfiak töltik be, mintahogy a valóságban nagyrésztben így is van. Ez a szám 1926/27-ben 3262 volt. $3262 - 17012 = 13750$, Ennek felét, 6875-öt, ami az egésznek 40-4%-a, tekinthetjük, a mi viszonyaink között, a tanítónők alkalmazásában a legfelsőbb létszám határnak. Ez körülbelül meg is felel a tényleges állapotnak.

A magániskolák száma nálunk nagyon kevés, Amerikában és a nyugati országokban is, számuk jóval több és folyton szaporodik. Az

⁸⁵ *Bod és Székely: Női életpályák. — Knoke Arnold: Was kann unsere Tochter werden? Berlin, 1929. — Weisz-Tóth: Leányaink és jövőjük. — Lenárth Edit: 33 női pálya.*

⁸⁶ *Gróf Klebelsberg Kuno: Nőnevelési kérdések. Megjelent a Magyar Asszony 1924. évi 7—8. számában.*

ország gazdasági helyzetének javulásával kilátás is lehet rá, hogy olyan magán elemi iskolák fognak keletkezni, melyekben kevesebb számú tanuló alapos oktatásban és nevelésben részesülhet. Ez azért is kívánatos, mert új módszerek, tanítási és nevelési elvek legtöbbször ezekben az iskolákban próbáltatnak ki. Vezetőik pedig, nagy százalékban, a nők közül kerülnek ki.

Természetesen ezek a számadatok csak úgy helyesek, ha a tanítónők nem válogatnak a helyben, hanem például a Budapesten végzett leányok, elmennek vidékre, esetleg tanyai iskolákba is.

A második kérdés az, hogy helyes-e, ha a tanítói állásokat nők töltik be? Ezt a kérdést két szempontból kell megvizsgálnunk. Az első szempont a feminizmus, tágabban a szociológia szempontja, a másik a pedagógiáé. A női jogok kiterjesztésének hívei és ellenségei egyaránt elismerik, hogy a tanítói pályán teljes a férfiak és nők egyenjogúsága. A nő mindent elérhet, amit a férfi kollégája, ha megvan hozzá mindaz az adottság, amely ehhez a pályához szükséges. Amit még általában felhoznak a tanítónői állások szaporítása ellen, hogy a nő a családalapító férfiak elől foglal el helyet, s hogy abból a fizetésből, melyet húz, férfi alkalmazása esetében egész család megél, így nemzeti szempontból is ez az utóbbi a hasznosabb — ehhez nem szólunk hozzá. Ennek az általános és nem tisztán a tanítónői állásokra vonatkozó eldöntése a szociológia feladata.⁸⁷

A pedagógia síkjában véve a nőknek a tanítói pályán való működését, azt mondhatjuk a nő ápolásra, nevelésre született. Nemcsak a családban, az iskolában, de az életben, a társadalomban is nevelő finomságra, nemességre, tisztultabb életfelfogásra. „A nevelés és tanítás ősidők óta a nők sajátos domíniuma.” „Az ehhez szükséges nevelőképesség, az idegen lélekbe való behatolás tehetsége, a finom pszichotechnika a tipikus nőnek vele született sajátos vonása.”⁸⁸ Alkalmazásuk az elemi leányiskolákban, és pedig minden osztályban, kívánatos, a vegyes és a fiúiskolák alsó két osztályában is jó eredménnyel jár. A leány gyermekeket szelíd, asszonyos módjakkal, szeretetükkel magukhoz emelik, a leányoknak feminin nevelést adnak, példájuk, szavuk nagy hatással van a leánygyermekek minden irányú fejlődésére. Tanításuk általában eredményes; a tisztaságra, rendre, csinosságra szoktatásukban felülmúlják férfi kollégáikat, ami a gyerekek szociális nevelését illeti, az egymás iránti szeretetre és az egymás segítésére való buzdításban igen szép eredményeket érnek el. Az alsó két osztály fiú gyermekeire is szelidítőleg hatnak. Jóságukkal, az anyai szeretet határán járó gondosságukkal áthidalják ezeknél az anyától elszakadt kicsinyeknél az otthon és iskola közti szakadékot. A kis fiúknál szelidségükön, modorukon, viselkedésükön legtöbbször észre lehet venni, ha tanítónő tanítja. Amint azonban a fiú gyermekek nőnek, az asszonyi tekintély nem elég erős fegyelmezési eszköz a rend és a fegyelem olyan fokú fenn-

⁸⁷ Kornis Gyula: Nők az egyetemen. Budapest, 1925. 47. 1.

⁸⁸ Kornis Gyula: Nők az egyetemen. Budapest, 1925. 34. 1.

tartására, amely akár falusi, akár városi iskolában kell, hogy a 8—10 éves, vagy még ennél idősebb gyermekek között meglegyen. Eltekintve egyes kiváló és férfias egyéniségű, keménykezű tanító-nőktől, akik nagy fiúkat is fegyelmezni tudnak, maguknak a tanító-nőknek is fizikai és lelki szenvedést és fáradságos munkát okoz ilyen esetben a tanítás és a fegyelmezés. A fiúgyermekekre gyakorolt nevelői hatás is kisebb már ilyenkor, A 8—10 éves fiúgyermekeknek más imponál, más kell, hogy példát adjon.

A fiúkon legtöbbször észre lehet venni, hogy tanító vagy tanítónő oktatja-e. Más annak a fiúnak a gondolkozása, gondolatmenete, akit férfi tanít, mint akit nő, mintahogyan más egy tanító által vezetett számtani, mértani, beszéd- és értelemgyakorlati vagy történelmi óra, mintha ugyanezt egy tanítónő tanítja. Ezen nincs módunkban változtatni. Ennek oka a férfi és női lélek tulajdonságában gyökeredzik. Nem kívánjuk megváltoztatni, de hiába is kívánnók, a természet ellen semmit sem tehetünk. Azért nagyobb fiúknak, az elemi iskola III—IV, osztályától felfelé, tanítók által való tanítását tartjuk helyénvalónak, legfeljebb nagyon erős egyéniségű tanítónők által való tanításukat szükségképen megengedhetők. De az elemi iskola V. és VI, osztályában már feltétlenül férfi tanító kell, hogy tanítsa a fiúgyermekeket. Hangsúlyozom még egyszer, hogy vannak kivételesen férfias tanítónők, akik felsőbb fiúosztályokban is nagyon eredményes munkát végeznek s talán épen ezért van, hogy a tanító-nők közül nagyon sokan, a tanítónőknek népiskolai alkalmazásában semmiféle korlátozást nem tartanak szükségesnek.

Azt meg kell adni, hogy a nők általánosságban kötelességtudók, az előírt anyagot elvégzik, s ha egészségi vagy családi okok nem kényszerítik rá, nem mulasztják el a tanítási órák megtartását. Természetesen vannak közöttük, épúgy mint a férfiak között is, kevésbbé lelkiismeretesek. A statisztikailag kimutatható több hiányzás a nőknél a fizikumuk gyengébb voltával magyarázható, Tény, hogy néhányan közülük, az előnyös családi és rokonsági összeköttetéseket kihasználva, visszaélnék helyzetükkel és sokszor éveken át nem, vagy csak alig tanítanak. Ezeknek a látása persze a becsületesen dolgozó férfi- és nőkollégákat ellenük hangolja és sokszor téves általánosításra ad alkalmat. Hogy az ilyen helyzetet mindenáron meg kell szüntetni, azt nem is kell bővebben indokolni.

Az egyes tárgyakban is különböző tanítási eredményeket érnek el. Legjobb szokott lenni a játék, kézimunka, rajz, ének, szépírás, háztartástan tanításának eredménye, azután a beszéd- és értelemgyakorlatoké, egészségtané és a szavalásé, Kevésbbé szokott kielégítő lenni az eredmény mennyiségtanban, földrajzban és helyesírásban. Ezért sokan inkább egyes tárgyak tanítását szeretnék a nőkre bízni, mint osztálytanítást,

A jó tanítói munkához jó tanítói egyéniség szükséges. Ez áll a tanítónőkre is, A jó tanítónői egyéniség pedig a tudáson, a módszertani ismereteken és a sokoldalú tehetségen felül még megkívánja,

hogy a tanítónő lélekből fakadó mély vallásos érzésű legyen és hazáját mindenk felett szeresse, mert csak így tudja ezeket az érzéseket tanítványai lelkébe is beleplántálni. De feltétlenül szükséges még a nagy kötelességtudás és a gyermek igaz szeretete. A kis gyermek megérzi, ki szereti. És csak annak a nevelésnek, tanításnak van az elemi iskolában foganatja, melyet a tanító lelke mélyén a szeretet kísér. Akiben ezek a tulajdonságok megvannak, az lehet jó tanítónő. Ezek nélkül ne merészkedjék senki a tanítónői pályára. Mindezekhez hozzá kell venni, hogy különösen azoknak a tanítónőknek, akik leányiskolában tanítanak, egy egész életre szóló jó példát kell mutatni növendékeiknek a becsületben, szerénységben, viselkedésben és öltözködésben egyaránt. Nincs szomorúbb, mintha a tanítónő ezekből a szempontokból esik kifogás alá.

Az, amit még sok esetben hallunk a tanítónők ellen felhozni, hogy a tanításokban felületesek, nem mélyednek el, nem tanítják meg tanítványaikat megfigyelni, gondolkodni, továbbá, hogy kicsinyesek, perlekedésre, intrikára hajlamosak, érzékenyek, könnyen sértődnek, cicomára, fényűzésre, divatra hajlamosak, előítéletektől, babonától, kuruzslástól kevésbé mentesek, mint a férfiak, — ha részben igazak is — nem általánosíthatók. És ilyesféle kifogások a férfiak ellen is épígy összeállíthatók. Vezetésre, igazgatásra azonban a tanítónők tényleg csak kivételesen alkalmasak, Aránylag nem is nagy számban nyerneik igazgatói megbízást.

Mint a tanítótestület tagjai,⁸⁹ nagyon sok esetben értékes társadalmi és missziós munkát végeznek. Könnyebben vezethetők mint a férfiak és ma már az egyházi énekekre és zenére képesítést nyerve, a felekezeti iskolánál működő tanítónők sok esetben a templomi orgonálást, sőt az énekkarok vezetését is végzik. Az egyesületi életben ritkán visznek jelentősebb szerepet, egyes kiváló tanítónők szervezőképessége, fáradhatatlansága csodálatra méltó. Külön tanítónői egyesületük van a róm, kath. és ref. tanítónőknek.

Ha a tanítónő férjhez ment, igaz, hogy idejének egy részét a családjának kell áldoznia, talán kevesebb időt szentelhet az iskolának, talán kevésbé türelmes, de a családi életben szerzett tapasztalatait értékesen használhatja az iskolában is. A család nélküli tanítónőnek pedig legtöbb esetben mindene az iskola, pótol családot, otthont, társaságot, szórakozást és egész energiáját a gyermekek oktatására szenteli.

Már Széchenyinek eszébe jut ez a gondolat. Szerinte a férjhez nem ment nőknek „nem lehet szebb hivatása, mint magokat a mások gyermekei nevelésének szentelhetni.”

A Bumm-féle⁹⁰ statisztika, mely szerint az okleveles nők nagyrésze pártában marad, a tanítónőkre nálunk általában nem áll. A tanítónők nagy százaléka férjes asszony, a létszámnak jelenleg nálunk körülbelül 60%-a. Igaz, hogy a kettős hivatás kettős terhet ró

⁸⁹ *Szarvas Gáborné*: A tanítónők a testületi életben. A Nemzeti Nőnevelés 1885. évf. 112. 1.

⁹⁰ *Kornis Gyula*: Nők az egyetemen. 45—46. 1.

rá, mely nagyon sok esetben megőrli idegeit, de számos esetet látatunk, ahol a tanítónő teljesíti a családayai és tanítónői tisztét is. Más kérdés, hogy ez a dualizmus kívánatos-e, akár a család, akár az iskola szempontjából és nem kellene-e módot találni arra, hogy a tanítónőt megszabadítsuk a kettős kötelességteljesítés — beteg férj, gyermek, stb.— dilemmájától. De mi még nem érezzük annyira a családos és férjhez nem ment tanítónők problémáját, mint amilyen szembe-tűnő ez a diplomás amerikai nőknél, akiknek panasz-szava mind gyakrabban szólal meg: „a nő sem a tudásban, sem a munkában nem kap kárpótlást az elveszett családi élet helyett.”⁹²

Iskolai munkájukon kívül irodalom, különösbbe a tanügyi irodalom terén is sok tanítónő végzett és végez értékes munkát nálunk és külföldön is. Sok értékes pedagógiai eszmét vetettek fel vagy honosítottak meg. Játékkiskolák, fonomimikai módszer, játékos tornagyakorlatok. Ifjúsági irodalmunk sok jeles könyve, a *Néptanítók Lap-/d-*nak számos cikke tanítónő írása. Nem akarok neveket említeni, de vannak akiknek neve — Tomcsányiné Czukrász Róza stb. — az elemi iskolai tanításban fogalomná kristályosodott.

Az irodalom is sokat foglalkozik a tanítónővel. Novellákban, regényekben, színdarabokban gyakran találkozunk rokonszenves alakjával. Ő a jóság, a szerénység, a tűrés és a türelem megszemélyesítője, úgy ahogyan az az életben is. Sokszor látjuk reggel, amint az iskolába siet, kézenfogva egy-két tanítványát, találkozunk vele, amint kirándulásra, sétára vezeti tanulóit, vagy az iskola kapujában, amint a tanítás végeztével haza bocsátja növendékeit, megsimogatva búcsúzásul a kicsikék fejét, s ha elmentek, óvó szemekkel kísérve lépteiket az utcák forgalmában.

És a gyerekek legtöbbször ragaszkodnak tanítónőjükhöz. Megérik jóságát, szeretetét. Ügy vannak vele mint a *Cuore* Enricoja, aki ezt írja búcsúzásul a tanítónőjéről:⁹³

— Oh, én kedves tanító nénim! Nem feledlek el soha, soha. Mindig gondolni fogok rád. Elmegyek meglátogatni téged a tanítványaid közé; s valahányszor iskola előtt visz el az utam és hallom a tanítónő hangját, azt fogom gondolni, hogy a te hangod, és vissza fogok emlékezni arra a két évre, melyet a te osztályodban töltöttem, ahol annyi újat és kedveset tanultam, ahol annyiszor láttalak, néha bágyadtan, fáradtan, sokszor betegen, de mindig szorgalmasnak, bennünket szeretőnek. Gondosnak, ha valamelyikünk írását vezettetted, velünk érzőnek, ha az iskola-látogatók vizsgáztattak, boldognak, ha tudtunk, elnézőnek, ha gyengék voltunk, de mindig jónak, szerető szívűnek, mintha csak az édesanyánk lettél volna.”

⁹¹ *Budapesten* az állapotok meglehetősen rosszak. Az utolsó adatok szerint az 584 elemi iskolai tanító közül *nős* 431, *nőtlen* 134, *özvegy* 11, *elvált* 8. Az 1344 tanítónő közül *férjezett* 513, *hajadon* 690, *özvegy* 84, *elvált* 57. — A tanítóknak tehát 23%-a *nőtlen*, míg a tanítónők közül 51% nem ment férjhez és a férjhez mentek 10%-a el is vált.

⁹² *Walter B. Pitkin*. Lehet-e boldog a tanult nő? *North American Review* 1929. júniusi száma.

⁹³ *Edmondo de Amicis*: *Il cuore*. La mia maestra.

TARTALOM.

Előszó	Oldal 3
--------------	------------

I. FEJEZET.

<i>A XIX. századig.</i> — A nő helyzete az ókorban és a középkorban. — Az első zárdai és városi leányiskolák. — Erasmus. — Luther. — A német városi iskolák tanítónői. — Comenius. — Feneion. — Francke. — A leányok írástanulása. — Az első tanítónőképző-intézetek	7
--	---

II. FEJEZET.

<i>1868-ig.</i> — Az I. Ratio, — Gróf Brunsvick Antal javaslata. — A II. Ratio. — Fáy András. — Báró Mednyánszky Alajos javaslatai. — Az első egyetemes tanügyi kongresszus javaslata. — Az angol-kisasszonyok tanítónőképzője. — A többi zárdai képző	15
---	----

III. FEJEZET.

<i>Tanítónő képzésünk 1868 után.</i> — Az 1868. évi XXXVIII. t.-c, intézkedései. — Tanítónőképző-intézeteink keletkezése, — A három és négy évfolyamú képzés. — A tanítónőképző-intézetek tanterve. — A tanítóképesítő-vizsgálat.....	21
---	----

IV. FEJEZET.

<i>A tanítónőképző-intézetek növendékei.</i> — A növendékek évenkénti létszáma. — Az oklevelet nyertek száma. — A növendékek száma az intézetek jellege szerint. — Felvétel a tanítónőképző-intézetekbe. — A növendékek tanulása, kimaradása. — A szülők foglalkozása. — Magánvizsgálat a tanítónőképző-intézetekben . . .	36
--	----

V. FEJEZET.

<i>A tanítónők száma.</i> — Az 1869. évi létszám, — A tanítónők számának emelkedése. — Az emelkedés okai, — A tanítónők száma 1881-től—1928-ig az egyes iskolafenntartók szerint részletezve. — A tanítónők száma Budapest városi iskoláiban. — Összehasonlító külföldi adatok, — Továbbtanulás.....	45
--	----

VI. FEJEZET.

<i>A tanítónő.</i> — A tanítónői pálya mint élethivatás, — A tanítói fizetések. — Hány tanítónő nyerhet alkalmazást. — A tanítónő az iskolában és az életben. — A tanítónői egyéniség. — A férjhez ment tanítónő. — A tanítónő és az irodalom.....	57
--	----